

BÂKÎ'NİN ŞİİR ANLAYIŞI*

BÂKÎ'S UNDERSTANDING OF POETRY

Zafer TOPAK **

ÖZ

Bu çalışmada, Bâkî Divanı poetik kelime, terim ve kavramlar bakımından incelenmiş, Bâkî'nin, şiir karşılığında kullandığı kelime ve tamlamalar, şiirlerinin poetik özellikleri, şiirle ilgili yaptığı benzetmeler, anlam, hayal, üslup vb. şiirle ilgili poetik unsurlarla ilgili düşünceleri, kısaca şiir anlayışı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bâkî, şiir anlayışına dair görüş ve düşüncelerini Divan'ında derli toplu söylemek yerine birçok şairde olduğu gibi manzumelerinin arasında, dağınık bir şekilde ifade etmiştir. Yine birçok şair gibi o da poetik düşüncelerini başta kendi şiirinden hareketle dile getirmeyi tercih etmiştir. Onun, konuyla ilgili poetik dizeleri çoğunlukla gazellerinin mahlas beyitlerinde, daha sonra kasidelerinin fahiye bölümlerinde ve az da olsa kıt'a, matla vb. diğer manzumelerinde yer almaktadır. Bu poetik dizelerde şiir karşılığında farklı ifadelere yer vermekle beraber en çok "nazm ve şi'r" kelimelerini kullanan Bâkî'ye göre şiir "âb-dâr, selîs, revân, nâzîk, sûznâk, şîrin, garrâ, dil-âvîz, rengîn, musanna', yeni, tâze,

* Bu makale 03.08.2022 tarihinde dergimize gönderilmiş; 05.08.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 15.09.2022 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atfı şekli; Zafer TOPAK, Bâkî'nin Şiir Anlayışı, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 5-2 (2022), Karabük 2022, s. 46-86.

Bu makale, 16-18 Mayıs 2022 tarihinde I. Uluslararası Türkoloji Kongresi'nde sunulan "Bâkî'nin Şiirde Aradığı Özellikler" başlıklı bildirisinin genişletilmiş şeklidir. Çalışmaya kaynaklık eden şiirler için Sabahattin Küçük'ün hazırladığı Bâkî Divanı'ndan yararlanılmıştır. (Sabahattin Küçük (2019). Bâkî Divanı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.) Çalışmada geçen kısaltmalar, "K" kaside, "G" gazeli, "T" tarih manzumesini karşılamaktadır. Örneğin (G.8/6) şeklindeki bir künyede kısaltmadan sonra verilen sayı, şiir numarasına, eşik çizgiden sonraki sayı ise beyit numarasına işaret etmektedir. İlgili künye, beyit örneklerinin yanında yay araç içerisinde gösterilmiştir.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31122022.002

** Dr. Öğr. Üyesi., Karabük Üniv. Edebiyat Fak. TDE Bölümü, z.topak@karabuk.edu.tr, Orcid ID: 0000-0001-6356-2762

güzel olmalı, Allah vergisi bir yetenekle yazılmalı, neşe ve eğlence içermeli, doğruluğu herkesçe kabul edilmeli, şöhreti bütün cihana yayılmalı, olağanüstü bir etki bırakmalı, sevgiliye hâli arz etmeye vesile olmalı, okuyanlarda saygı uyandırmalı, düşmanları susturmalı ve kıymet bilenlere sunulmalıdır. Bâkî, şiirlerini “deniz, güzel koku, hediye, kadeh, kılıç, meta, meydan, mücevher, mülk, sevgili, su, sümbül, şeker” vd. birçok unsura benzetmek suretiyle de onların farklı poetik yönlerine işaret eder. Yaptığı değerlendirmelerde şiirin ayrıca hayal, anlam, nükte, fikir, üslup, lafız vb. unsurlarla ilişkisine değinen Bâkî, şiiri ve şiir yazmayı etkileyen hususlarda da görüş ve düşüncelerini belirtmiştir.

Klasik Türk şiirinin en etkili olduğu dönemde şiirlerini yazan, devrinde şairler sultanı olarak anılan Bâkî'nin, şiir anlayışına dair yapmış olduğumuz bu tespit ve değerlendirmeler, özelde şairin genelde ise klasik şiirin poetikasına yönelik çalışmalar için önemli sonuçlar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Poetika, Klasik Türk şiiri, Klasik Türk şiiri poetikası, Bâkî, şiir anlayışı.

ABSTRACT

In this study, Bâkî's Divan was examined in terms of poetic words, terms and concepts, the words and phrases that Bâkî used in return for poetry, the poetic features of his poems, his metaphors about poetry, meaning, imagination, style, etc. His thoughts on poetic elements related to poetry, in short, his understanding of poetry were tried to be determined.

Bâkî expressed his views and thoughts on the understanding of poetry in his divan in a scattered way, as in many poets, instead of saying it neatly. Again, like many poets, he preferred to express his poetic thoughts primarily from his own poetry. His poetic verses on the subject are mostly in the pseudonym couplets of his ghazals, later in the fahriye sections of his odes, and to a lesser extent in kıt'a, matla, etc. contained in other clauses. According to Bâkî, who mostly uses the words "nazm and şi'r" in these poetic lines, although he includes different expressions in return for poetry, poetry is "âb-dâr, selîs, revân, nâzik, süznâk, şîrîn, garrâ, dil-avîz, rengîn, musanna. ', it should be new, fresh, beautiful, written with a God-given talent, contain joy and fun, be accepted by everyone, its fame should spread all over the world, it should have an extraordinary effect, it should be a means of presenting the beloved to the beloved, it should arouse respect in the readers, silence the enemies and value it. should be made available to those who know. Bâkî wrote his poems as "sea, fragrance, gift, glass, sword, commodity, square, jewellery, property, lover, water, sunbul, sugar" etc. By analogy with many elements, he points to their different poetic aspects. In his evaluations, the poem also includes imagination, meaning, wit, idea, style, wording, etc. Referring to the relationship between the

elements and the elements, Bâkî also expressed his views and thoughts on the issues affecting poetry and writing poetry.

These determinations and evaluations we have made about the poetry understanding of Bâkî, who wrote his poems in the period when the classical Turkish poetry was most effective and was known as the sultan of poets in his time, contain important results for the studies on the poetics of the poet in particular and the poetics of classical poetry in general.

Keywords: Poetics, Classical Turkish poetry, Classical Turkish poetry poetics, Bâkî, understanding of poetry.

Giriş*

Bâkî, gençlik yıllarından itibaren hem döneminin sanat çevresinin hem de devlet ricalinin takdirini kazanmış, aynı zamanda yüksek devlet görevlerinde bulunmuş, özellikle Kanunî döneminde kendisine layık görülen “sultânü’ş-şu‘arâ” unvanını haklı bir gururla taşımış, şöhreti bütün Osmanlı coğrafyasına hatta İran’a, Hicaz’a, Hindistan’a ulaşmış, klasik şiirimizin önemli bir şairidir.¹ Bâkî, İstanbul Türkçesinin bütün güzellik, estetik ve zarafetini barındıran şiirleriyle bir yandan yaşadığı dönemin zengin ve haşmetli görünümünü şiirlerine canlı bir şekilde aksettirirken öte yandan edebiyatın herkesçe sevilmesine ve şiir zevkinin toplum içerisinde yerleşmesine katkı sağlamıştır.² Divan’ında yer alan kasidelerin sayısı otuza yaklaşsa da Bâkî her şeyden önce bir gazel şairi olarak bilinir. O, gazellerinde yüzünü daha çok dünyevî hayata çevirmiş ve hayatın zevklerini, aşklarını, içki ve eğlence meclislerini anlatarak Fuzulî gibi ıstırap şairi olmaktan çok zevk ve eğlence şairi olarak tanınmıştır. Onun bu üslubu, nüktedan, hoşsohbet, meclislerin aranan adamı olma özellikleriyle de örtüşür. Bu sebeple onun Divan’ında tevhid, münâcât, na’t gibi dinî ve tasavvufi muhtevalı manzumeler yer almaz; bununla birlikte birçok dize ve beyitte tasavvufun saklı derin izlerini görmek de mümkündür. O, dini konuları daha çok mensur eserlerinde ele almıştır.³ Klasik Türk şiiri içerisinde “Bâkî tarzı” diye anılan

* Bâkî’nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile ilgili ayrıntılı bilgi, “Bâkî’nin Şair Anlayışı” adıyla Littera Turca dergisinde (C.7, S.3, s.724-753) yayımlanan, bu çalışmanın ilk makalesinde yer aldığından burada sadece ilgili kısmın özeti ile yetinilmiştir. Ayrıntılı bilgi için ilgili çalışmaya bakılabilir.

¹ Mehmed Çavuşoğlu, “Bâkî”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.4, İstanbul 1991, s.539.

² İskender Pala, *Bâkî*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s.19-20.

³ Sabahattin Küçük, *Bâkî ve Divanından Seçmeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 17; Tahir Olgun, *Bâkî’ye Dair*, Aydınlık Basımevi, İstanbul 1938, s. 48; Esmâ Şahin *Bâkî Divanı’na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011, s. 3.

klasik üslubun en önemli temsilcilerinden biri olan şair, temiz ve ahenkli üslubu, tabiata ve zevk hayatına bakan söyleyişi, İstanbul Türkçesiyle Şeyhülislam Yahyâ ve Nedim'e de öncülük etmiştir⁴. Döneminde ve sonraki dönemlerde örnek alınan ve şiiirlerine nazireler yazılan klasik şiiirimizin bu önemli temsilcisi, özellikle Divan'ında, pek çok konu ve temaya yer verdiği gibi şiiir sanatına dair de oldukça önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunmuştur.

Bâkî'nin Şiir Anlayışına Genel Bir Bakış

Devrinin “sultânu’ş-şuarâ”sı olan Bâkî'nin, Divan'ındaki poetik ifadeler incelendiğinde birçok poetik konuyla ilgili görüş ve düşünce ortaya koyduğu, tespitlerde bulunduğu görülür. Şairin “ben”i etrafında söylediği bu tarzdaki mısra ve beyitlerle şiiirin genel yapısına da göndermeler yapılır. Bu tür ifadelerde şair, daha çok kendi şairlik yönünü yüceltmiş olsa da bu türden mısra ve beyitlerdeki kelimeler, tabirler, bağdaştırmalar, mazmunlar inceden inceye gözden geçirildiğinde, bazı önemli poetik yaklaşımlara ulaşmak mümkündür.⁵

Onun poetik söylemleri, çoğunlukla gazellerinin mahlas beyitlerinde, daha sonra kasidelerinin fahriye bölümlerinde az da olsa kıt'a ve matla gibi diğer bazı manzumelerinde yer alır. Bu dizelerde Bâkî, şiiir anlayışına dair görüşlerini kimi zaman kendi şiiirlerinin özelliklerini söylemek suretiyle ifade ederken kimi zaman da genel bir bakışla dile getirir. Bu dizelerde, şiiir(in)in özellikleri, şiiirle ilgili poetik konular, (mânâ, hayal, mazmun, nükte vb.), şiiir yazmayı etkileyen unsurlar vb. birçok poetik husus şair tarafından ele alınmıştır.

Bir dizesinde “kelâmı cümleden a'lâ edâ ede” (G.57/7) diyen Bâkî, kendisi için üslubun şiiirde ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker. Şiiirindeki ince hayalleri bir ipe benzeten şair, üslubunu ise bu ipe dizilmiş değerli mücevherlere teşbih ederek (K.21/23) şiiirde üslup ve hayalin; hoş anlamları gümüş tenli sevgiliye, güzel üslubu ise bu sevgiliye yaraşır elbiseye benzetmek (G.431/5) suretiyle de üslup ve mânânın birlikte oluşturduğu güzelliğe vurgu yapar. Bu unsurların bir arada söylendiği şiiirler ise ona göre başkalarını kıskandıracak derece güzel şiiirler olacaktır (G.127/5).

Bâkî için şiiirde lafız-mânâ ilişkisi de önemlidir. Şiiirlerini inci bir gerdanlık gibi düşünen şair, ince mânâları bu gerdanlığın ipi, seçkin lafızları ise gerdanlığın incileri olarak tahayyül ederken mânâ ve lafzın birbirini tamamlayan unsurlar olduğuna işaret eder (K.26/27). O, şiiirde muğlak lafızlarının oluşturduğu mânâ sınırlarının anlaşılabilmesi için dikkatli bir bakış gerekliliğini söylerken (G.366/4) şiiirde kullandığı lafızları kolayca anlaşılmayacak şekilde kullandığını, bu

⁴ Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 539.

⁵ Turan Karataş, “Poetik Düşünüşün Klasik Şiiirde Dile Getirilişi: Bâkî Divanı Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Erzurum 2009, s. 449-457.

kullanımdan kaynaklı ortaya çıkan mânânın da sırlar içerdiğini, dolayısıyla her gözün bu anlam sırlarına eremeyeceğini vurgular. Bâkî'ye göre, şiirde anlam oluşturmak kolay bir şey değildir, âdetâ bu iş hüma kuşudur, bu kuşu yakalamanın yolu da kabiliyet şahinine sahip olmaktan geçer (K.4/15). Şiir-mânâ bağlamında şairin üzerinde durduğu bir başka husus ise şiirdeki ince mânâ ve nüktelerin anlaşılması meselesidir. Şair her ne kadar renkli ve şirin anlamlar oluştursa da şiirden anlamayanlar yine dönüp bu şiirleri sade olmakla eleştireceklerdir (G.185/3).

Bâkî'ye göre şiir her şeyden evvel ilahî bir lütuftur ve dolayısıyla Allah vergisi bir meziyetle yazılır. Onun, şiirinde olduğunu söylediği ve bunlarla övündüğü şiirsel özellikler arasında “âb-dâr, bülend, ciğer-sûz, dil-âvîz, dil-efrûz, garrâ, levendâne, murassa‘, musanna‘, müselleme, neş‘e, selîs, şîrîn, şûh, revân, rengîn, tâze” vb. vasıfları saymak mümkündür. Şair ayrıca “kıymet bilenlere sunulmak, düşmanlara ve cahillere sunulmamak; şöreti bütün cihana yayılmak; düşmanları susturmak, okuyanlara baş eğdirmek; mucizevî bir etki bırakmak” gibi vasıflara da değinerek şiirin okuyucu ile ilişkisi ve yaygınlığı noktasında da bazı özelliklerine değinir.

O, şiirlerini çeşitli unsurlara teşbih etmek suretiyle de şiirlerinin çeşitli özellik ve güzelliklerine dikkat çeker. Bu unsurların bazıları şu şekildedir: “akarsu, su, zülâl, deniz; anber, micmere, menşûr, câm/sâgar; gevher, cevher, dürr, zer; tuhaf, hilat, kılıç, meta, meydan, mülk, sevgili, sünbül, şeker ...”. Bâkî, şiirlerinin özelliklerini bazen de bu benzetilenler aracılığı ile söylemeyi tercih eder. Örneğin âb, âb-ı zülâl, akarsu, deniz/bahr benzetilenleri üzerinden şiirlerindeki akıcılık, güzellik, hoşluk, zenginlik, kıymet gibi özelliklere dikkat çeker.

Bâkî, poetik ifadelerinde “şiir” kelimesi yerine “beyt, gazel, güftâr, kelâm, nazm, söz, suhan” gibi kelimeleri kullanmakla birlikte bunlar içerisinde en çok “nazm ve şi‘r” kelimelerine ve bunlarla yapılmış tamlamalara yer vermiştir. İçerisinde bu ifadelerin geçtiği bazı tamlamalar şu şekildedir: “gazel-i âb-dâr, rengîn gazel, nazm-ı rengîn, nazm-ı âbdâr, nazm-ı bülend, nazm-ı ciğer-sûz, nazm-ı dil-âvîz, nazm-ı revân, ‘arsa-i nazm, câm-ı nazm, genc-i gevher-i nazm, hâtem-i nazm, hil‘at-i nazm-ı cihân-gîr, kenâr-ı bahr-i nazm, lü‘lû-yı nazm, masnû‘ u murassa‘ nazm, meydân-ı nazm, metâ‘-ı nazm, micmere-i nazm, hakk-ı suhan, mülk-i suhan, şi‘r-i âb-dâr, şi‘r-i bülend, şi‘r-i dil-efrûz, şi‘r-i selâset-şi‘âr, şi‘r-i şeker-bâr, san‘at-ı şi‘r, safâ-yı eş‘âr, eş‘âr-ı güher-bâr...”

A. Şiirlerinin Belli Başlı Özellikleri

1. Âb-dârdır

Âb-dâr terkiibi sözlüklerde “sulu, ıslak; parlak, latif, tâze, güzel, hoş, tarâvetli, şâdâb, revnaklı, hayat verici öz, yeşil ve bereketli bitki; akıcı (mısra, şiir), nükteli, hoş sohbet, zengin fikirler veren, nükteli sözler söyleyen, güzel,

memnuniyet verici ...” vb. karşılıklar verilmekle birlikte bir tenkit ifadesi olarak kullanıldığında sözlük anlamından daha geniş bir anlamda ve kapsamda kullanıldığını söylemek ve görmek mümkündür.⁶

Hem tezkire yazarlarının değerlendirmelerinde hem de şairlerin kullandıklarında, âb-dâr kelimesine “renkli ve zengin hayaller, çeşitlendirilmiş anlamlar, sanatlı sözler, güzel ve tatlı söyleyiş ve anlamlar” gibi özelliklerin katılmasıyla bu tenkit teriminin anlam alanı zenginleşmiştir. Bütün bu kullanım ve yaklaşımlar dikkate alındığında âb-dâr vasıflı bir şiirin “yeni, tâze, parlak, güzel, etkileyici” olması beklenmektedir.⁷

Bâkî Divanı'nın bağlamalı dizin ve işlevsel sözlüğüne baktığımızda âb-dâr kelimesinin “parıltılı, ışıltılı; keskin, sağlam; güzel, zarif (şiir/söz); renkli, parlak (mücevher)” anlamlarına uygun olarak kullanılmış tanıklar bulmak mümkün olmakla birlikte çoğunlukla da gazelin daha geniş anlamıyla şiirin bir niteleyicisi olarak kullanıldığı görülmektedir.⁸

Bâkî, irfan sahibi olanların nazarında marifet fidanının taze meyvesinin âb-dâr nitelik taşıyan gazeller olduğunu belirttiği aşağıdaki beytinde, âb-dâr şiirden kastın marifetle söylenmiş taze, yeni şiirler olduğunu belirtir:

Bâkî nihâl-i ma'rifetüñ mîve-i teri

‘Ârif katında bir gazel-i âb-dârdur (G.152/7)

Âb-dârın “sulu, ıslak” gibi gerçek anlamının çağrıştırdığı bir beyitte ise sevgilinin ayrılığının, şairin gönlünde oluşturduğu hararetin kuvvetine ancak âb-dâr şiirlerin serptiği sular sayesinde dayanmanın mümkün olduğu vurgulanmıştır. Buradan hareketle âb-dâr şiirlerin gönülleri teskin eden güzellik ve tazelikte olması gerektiği düşünülebilir:

Bâkî yanardı tâb-ı teb-i hecr-i yâr ile

Su sepmeyeydi yüregine şi'r-i âb-dâr (G.101/5)

Şair, “Ey arzularına ulaşmış padişah, âb-dâr şiir kılıcımı Bâkî gibi dünyaya salmak suretiyle belagat ülkesini ben açtım.” (G.320/5) diyerek âb-dâr şiirin

⁶ Namık Açıköz, “Klasik Türk Şiiri Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.2, 2000, s. 149-160; Harun Tolasa, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.1, 1982, s. 15-46.

⁷ Namık Açıköz, a.g.m., s.159-160.

⁸ Furkan Öztürk, *Bâkî Divanı Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (*Basılmamış Doktora Tezi*), Ankara 2007, s.13.

güçlü ve sağlam yönüne işaret ederken bu şiirler sayesinde bir şairin belagat alanında söz sahibi olabileceğini vurgular.

Bâkî, âb-dâr şiirlerini yazdığı mürekkebin çayır ve çimenlik içerisinde akan bir su gibi olduğunu (G.398/8) belirtirken bu şiirlerin akıcılık yönüne; “âb-dâr şiirlerindeki hoşluk ve güzelliği âb-ı zülâlde görmedik” (G.451/6) diyerek de yine akıcılık, tatlılık ve güzelliğine işaret eder. O, bir diğer beytinde ise “Bâkî’nin şiir meyveleri âb-dâr olsa bunda şaşılacak bir durum yoktur, (zira) bu bahçe içerisinde kimse böyle kalem vurmadı.” (G.331/6) ifadeleriyle âb-dâr şiirlerindeki tazelik, güzellik ve özgünlüğe dikkat çekmiştir.

2. Akıcı ve ahenklidir

Bâkî’nin, şiirlerindeki akıcılık vasfını daha çok “revân, seslîs, selâset” kelime ve bunlarla kurulmuş terkiplerle belirttiği görülmektedir. Bu kelimeler sözlüklerde “düzgün ve akıcı ibare; sözün akıcı ve kolay anlaşılması; anlatımın hiçbir engele uğramaması hâli; ibarenin herhangi bir ses pürüzü olmaksızın akar gibi söylenebilmesi” vb. anlamlara gelir.⁹ “Sözün kulağa güzel ve pürüzsüz gelmesi, âdeta hafif tertip bir musiki tesiri yapması; kelimelerin akıcılığı, kulakta hoş tesir bırakacak şekilde bir araya getirilmesi, sözün ses yapısının çeşitli yollarla etkileyici şekilde düzenlenmesi” şeklinde tarif edilen ahenk ise Bâkî’nin şiirlerindeki önemli vasıflardan biridir.¹⁰ Bir ses şairi diyebileceğimiz Bâkî, seslerin özelliklerine vakıf biri olarak anlamı yansıtaçağını düşündüğü en uygun sesleri seçmek suretiyle ahenk-mânâ ilişkisine son derece önem vermiştir.¹¹

Bâkî, aşağıdaki beyitte şiirlerindeki akıcılık vasfını “çeşmeden akan içimi hoş su” ifadesiyle anlatır. Şairin gönlü âdeta bir belagat çeşmesidir, şiir yazdığı kalemi ise bu çeşmenin lülesidir. Buradan akan içimi tatlı, güzel su ise onun her zaman akıcı özellik taşıyan şiirleridir:

Dil çeşme-i belâgat aña lüledür kalem

Âb-ı zülâlî şî‘r-i selâset-şî‘ârdur (G.90/6)

O, bir kasidesinde “Eğer bu akıcı şiirler, cana can katan bir vasfa sahipse bunda gariypsenecek bir durum yoktur; ki onlar senin, gönlü besleyen övgüne

⁹ Tahir Nejat Gencan vd., *Yazın Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s. 13; Seyit Kemal Karaalioglu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978, s. 30; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 932, 933.

¹⁰ Tahir Olgun, *Edebiyat Lügatı*, K. E. Kürkçüoğlu (hzl.), Enderun Kitabevi, İstanbul 1973, s. 17; M. A. Yekta Saraç, “Klasik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirinde Ahenk Ögeleri”, *İstanbul Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXVII, 2007, s.105-136.

¹¹ Hasan Kaplan, Bâkî’nin Ses Dünyası, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (*Basılmamış Doktora Tezi*), Ankara 2013, s. 767.

yakın oldu.” diyerek şiirlerinin akıcılık özelliğine dikkat çekmekle birlikte bunda devlet büyüklerine yakın olmanın etkisine de vurgu yapar:

Ne ‘aceb ger ola bu nazm-ı revân rûh-efzâ

Ki senüñ midhat-i cân-perverüñe oldı karın (K.26/29)

Okuyucuların kalplerini âdeta bir suya dönüştürüp şaire doğru meyilli hâle getiren, akıcı kelimelerden oluşan şiirlerindeki neşe ve zevktir:

Selâset-i kelimâtum safâ-yı eş‘ârüm

Akar su gibi kılubdur kulûbı hep meyyâl (K.21/24)

Bir başka beytinde “Ey Bâkî, sözlerin/şiirlerin ne kadar akıcı olsa da akar su gibi yüzü(n) yerde gerek.” diyen şair, şiirlerindeki akıcılığı belirtirken bir şairin aynı zamanda mütevazı bir duruş sergilemesi gerektiğine işaret eder:

Bâkî ne deñlü sözlerüñ âb-ı revân ise

Akar su gibi yirde gerek rûy-ı i‘tizâr (K.17/10)

Onun şiirleri akıcı olmasının yanında aynı zamanda güzel bir ahenge sahiptir. Bülbül, Bâkî'nin sözlerini/şiirlerini çimenlikte ahenkli bir şekilde söylese âb-ı zülâl gelip bülbülün önünde saygıyla yüzünü yere sürer:

Terâne eylese bülbül çemende güftârüm

Gelüp öñinde zemîn-bûs iderdi âb-ı zülâl (K.21/25)

3. Doğruluğu herkesçe kabul edilmiştir

Sözlükte “doğruluğu, gerçekliği ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, şüphe götürmez, inkâr edilemez” vb. anlamlara gelen “müsellem” kelimesini Bâkî, şiirinin bir vasfı olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinin herkes tarafından kabul edilmiş şiirler olmasına şaşırılmamalı; zira sevgilinin tertemiz vasıfları sayesinde şairin kabiliyeti sağlam, güzel, dosdoğru bir kabiliyet hâline gelmiştir:

Şi‘r-i Bâkî müsellem olsa n’ola

Vasf-ı pâküñ ider bu tab‘-ı selîm (G.342/5)

4. Eğlence ve neşe içerir

Klasik şairlerin anlayışında, şiir aynı zamanda bir eğlence, neşe ve zevk vesilesi olduğundan şairler, bu şiir geleneğinin birikimleriyle kendi kabiliyetlerini birleştirip yeni anlamlar, hayaller ve nükteler oluşturmaktan büyük bir zevk duymuşlardır. Bu nedenle şiirle eğlenceyi ve neşeyi birlikte düşünmüşler, şiirlerinde bu vasıfların olmasından övünç duymuşlardır.¹²

¹² Menderes Coşkun, “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”. *Bilgi Dergisi*. S.56, 2011, s.57-80.

Bâkî'nin şiiirleri de baştan başa aşk, sevgi ve dostluğa dair zarif anlamlar içerdiğinden âşıklar, onun şiiirlerinden daha eğlenceli bir şey bulamamaktadırlar:

Nükte-i mihr ü mahabbetdür ser-â-ser Bâkıyâ

Bulmaya 'aşk ehli bir eğlence eş'ârûñ gibi (G.485/7)

Onun, sevgilinin şirin dudakları gibi renkli, ışıltılı ve tatlı şiiirleri eğer sözleri şirin papağana okunursa bu şiiirler onun için âdetâ bir eğlence gibi olur:

Leb-i şîrini vasfında 'aceb rengîn gazel düşdi

Okuñ bu şî'ri tûtî-i şeker-güftâre eğlensün (G.353/5)

Bâkî'nin şiiirlerinde öylesine bir zevk ve eğlence vardır ki dinleyenler üzerinde aşk ve sevgi hislerinin oluşmasına vesile olur. Bu duygular hem de ölümsüzlük suyu gibi kalıcı bir özellik taşıır:

Safâ-yı şî'r-i Bâkî bâ'is-i mihr ü mahabbetdür

Bu âb-ı zindegânî ol hayât-ı câvidânîdür (G.54/7)

Şairin, zevk ve eğlence içeren şiiirleri, eğlenceye meyyal şairlik kabiliyetinden gelmektedir. Cem'in kadehi gibi olan bu kabiliyet onda varken şairin gamlanması âdetâ mümkün değildir:

Safâ-yı hâlet-i tab'uñ yiter eğlence ey Bâkî

Bî-hamdi'llâh ne gam yirsin elüñde sâgar-ı Cem var (G.63/5)

Ona göre, okuyucu ve dinleyicilerin gönüllerini bir akarsu gibi kendine çeken şiiirler yazabilmenin yolu akıcı kelimelerden oluşan, zevk ve eğlence içeren şiiirler ile mümkündür (K.21/24).

5. Garrâdır

Birçok şairin kullanımında görüldüğü gibi Bâkî de şiiirlerinin bir özelliği olarak "garrâ"ya yer vermiştir. Sözlükte "parlak, gösterişli" anlamlarına gelen garrânın bir tenkit terimi olarak tam anlamıyla neye karşılık kullanıldığını bilebilmek güçtür. Aşağıdaki beyitte şiiirinin garrâ olarak niteleyen Bâkî, bu şiiirlerinin dünyanın her tarafına yayılması ve okunmasının beklenen bir durum olacağını, tuhaf karşılanmaması gerektiğini belirtir:

Şî'r-i Bâkî seb'a-i iklîme oldukça revân

Okınursa yiridür bu nazm-ı garrâ semt semt (G.23/6)

Şair, bir başka beytinde de kendini cihan padişahına benzeter ve garrâ vasıftaki şiiirleri sebebiyle yabancılar sultanlık kaftanını ona giydirmişlerdir. Bu durum ise şair için en büyük övünç kaynağıdır.

Başdan bu fahr sana yiter kim şeh-i cihân

Hil'at geyürdi nazmuña garrâ firengiler (Kıta-7/2)

Bu iki kullanımdan hareketle Bâkî'nin, garrâ şiir ile etkisi ve güzelliğiyle geniş bir alana yayılan ve beğenilen şiirleri kastettiği söylenebilir.

6. Gönlü cezbeder, gönlü aydınlatır, ciğerleri yakar

Bâkî'nin, şiirlerinin özellikleri arasında saydığı “dil-âvîz, dil-efrûz” kelimeleri sözlükte “gönülleri kendine çeken, gönülleri aydınlatan” vb. anlamlara gelir. Şair, bu özellikler ile şiirin daha çok okuyucu veya dinleyici üzerindeki etkisine dikkat çeker. Bir beytinde şiirlerinin gönül çekici olduğunu belirten şaire göre bu vasıf, sevgilinin dudaklarının sırlarından söz etmekle sağlanabilir ve bu şiirlere de özellikle gönül ehli (âşıklar) olanların hayranlık duyacaktır:

Bâkıyâ söyle biraz lebleri esrârından

Ehl-i dil nazm-ı dil-avîzüne hayrân olsun (G.354/5)

Bir beytinde ise “Ey Bâkî, gönülleri aydınlatan şiirlerini, âşıklar toplanıp meclislerini aydınlatan bir mum olarak kullansalar, bunda şaşırılacak bir şey yoktur.” diyen şair, şiirlerinin gönülleri aydınlatan vasfına dikkat çekmekle beraber bu şiirlerin yine âşıklar üzerinde etkili olacağını vurgular:

Bâkî ‘aceb mi şi’r-i dil-efrûzun itseler

Erbâb-ı ‘aşk cem’ olıcak encümünde şem’ (G.224/5)

Bâkî, bir başka beytinde ise şiirlerinin okuyucular üzerindeki tesirini anlatmak için ciğer-sûz/ciğer yakan özelliğine dikkat çeker. Onun bu tarzdaki şiirleri bütün dünyayı sarmıştır. Diğer şairlere düşen ise uyanık olmaktır, zira bu ateş onları da yakabilir:

Senüñ nazm-ı ciğer-sûzüñ tutupdur dehri ey Bâkî

Gözün açsun kamu şâ’ir uyanıklık zamânıdır (G.181/5)

7. Rengîndir

Şiirin özellikleri belirtilirken sıklıkla kullanılan rengîn kelimesi, “mana, hayal, edâ” gibi şiirle ilgili diğer poetik terimler için de kullanılır ve sözlükte “renkli, rengârenk, parlak renkli; güzel, hoş, zevki okşayan; süslü” vb. anlamlara gelir.¹³ Tezkire yazarları rengîn kelimesini bir tenkit terimi olarak kullanıp bu ifadeyle “taze, kıymetli, ince manalı, çok yönlü, çeşitli, etkili, öğüt verici” gibi vasıflara işaret ederler.¹⁴ Bâkî, konu ile ilgili beyitlerde şiirlerindeki rengîn özelliği dile getirirken çoğunlukla sevgiliden ve onun güzellik unsurlarından yararlanmıştı. Örneğin onun rengîn şiirleri, sevgilinin dudağının vasıflarında olduğundan öylesine renklidir ki ona nazire yazmak mümkün olmaz:

¹³ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 886; Harun Tolasa, a.g.m., s. 32.

¹⁴ Necla Türkyılmaz, “Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: Rengin”, *Turkish Studies*, Volume 13/28, Fall 2018, p. 1001-1021.

Nazm-ı rengînüme kim vâsf-ı leb-i dil-berdür

Diyemez kimse nazîre katı rengînterdür (G.189/1)

Bâkî, her ne zaman gül yüzlü sevgilisinin yüzünü ve yanağını senin yüzünü anlatmaya başlasa şiiirleri renkli bir hâl almaktadır:

‘Ârız u ruhsârûnı vâsf itse Bâkî her kaçan

Şi’ri ey gül-çihre anuñ böyle rengînter düşer (G.119/5)¹⁵

8. Şöhreti bütün cihana yayılmıştır, hatta göklere ulaşmıştır

Klasik şiiirin temsilcisi olan şairler, şiiirlerine ve kendi şairlik kapasitelerine dair çeşitli özellikleri dile getirirken etkileşim içinde buldukları sosyal ve kültürel ortamı dikkate alırlar. Yazdıkları şiiirlerin bu ortamlarda yayılması, okunması, beğenilmesi ve diğer şairlerin şiiirlerini unutturacak derecede kabul görmesi onlar için önemli görülen bir durumdur.¹⁶ Bâkî, aşağıdaki beyitte kendi şiiirlerinin dünyanın dört bir yanına yayıldığını, elden ele dolaşan bir kadeh gibi insanların elinde ve dilinde olduğunu söyleyerek şöhretinin bütün cihanı sardığını vurgular; meşhur İranlı şair Molla Câmî’den hareketle yaşadığı zamanın Câmî gibi etkili şairinin kendisi olduğunu söyler:

Cihânı câm-ı nazmum şi’r-i Bâkî gibi devr eyler

Bu bezmüñ şimdi biz de Câmî-i devrânıyuz cânâ (G.13/5)

Şair, bir diğer beytinde de yine benzer bir şekilde bütün dünyanın, kendi şiiirlerini can kulağıyla dinlediğini belirterek şiiirlerinin yaygınlığına ve beğenilme düzeyine dikkat çeker:

Şimdi gûş-ı cân ile diñler cihân eş’ârımı

Medhûñ itsem bir yire mecmû’-ı ins ü cân gelür (K.6/19)

O, şiiirlerini divan sayfalarına yazmaktan ziyade yüce feleğin sayfalarına yazmak isteyerek şiiirlerine düşmanlıkla bakanlara dünyada şiiir söylemenin nasıl olacağını göstermek ister:

Bâkî bu şi’ri safha-i çarh-ı berîne yaz

Görsün felekde söz nic’olur hasm-ı nâ-be-kâr (G.130/9)¹⁷

9. Kıymet bilenlere sunulmalıdır, cahillere ve düşmanlara sunulmamalıdır

Klasik şairler, şiiirlerini başta padişahlara ve yüksek rütbeli devlet adamlarına sunmuşlar, bunun karşılığında onların himaye, destek ve imkânlarına

¹⁵ Konuyla ilgili diğer beyitler: (G.276/7), (K.19/38), (G.185/5), (G.311/10), (G.50/5), (G.353/5), (G.185/3).

¹⁶ Bayram Ali Kaya, a.g.m., s. 172-173.

¹⁷ Konuyla ilgili diğer beyitler: (K.5/33), (G.23/6), (Kıta-7/2).

nail olmuşlardır. Bu iltifattan ötürü birçok şair, şairlik kabiliyetlerinin olgunlaşmasında ve sanatlarını gereği gibi sergileyebilmelerinde bu zümrenin yaklaşımını değerli görmüşlerdir. Devlet büyüklerinin ilgi ve desteğini bu denli önemli gören, şiirlerini özellikle ve öncelikle bu çevreye sunmaya çalışan şairler, aynı ölçüde cahil, kötü niyetli, sanattan anlamayan kişi ve çevrelerden de uzak durmayı tercih etmişlerdir. Zira bu kişiler, bazen kasıtlı olarak bazen de istemeden şairlere zarar verebilmektedirler.¹⁸

Altının kıymetini en iyi şekilde nasıl ki sarraf bilirse Bâkî'ye göre de şiirin kıymetini sanattan anlayanlar bilir; cahiller, kötü niyetli insanlar, hasetçiler bilemeyeceğinden şiir, kıymet bilenlere arz edilmelidir. Aşağıdaki beytinde şiirlerindeki her bir ifadeyi inci gibi değerli taşlara teşbih eden şair, bu taşların kıymetini bilenler karşısında kendisinin de hürmetkâr olacağını belirtir:

Söz degül dürr ü güher nazm itsem

Kadr ü kıymet bilenün bendesiyüz (Kıta-9/1)

Onun şiirlerini anlayabilmek için sanat inceliklerini bilmek, şiir sanatının incelik ve derinliklerine vakıf olmak gerekir. Şekilci ve üstünkörü bakanlar, onun şiirlerindeki incelikleri göremediklerinden okumaktan da uzak dururlar. Bâkî, böyle kişilerin ilgi göstermemelerini ise dikkate değer bulmaz:

Şi'r-i Bâkîye kulak tutmasa zâhid ne 'aceb

Söz güherdür ne bilür kadrini nâdân güherün (G.277/7)

Bir başka beytinde “Ey Bâkî, cahiller senin şiirlerindeki sözleri kırıp dökerlerse gam çekmene gerek yok, görüşü keskin olanlar/hakikati görme konusunda maharetli olanlar senin inci/mücevher gibi olan şiirlerini alırlar, gözlerine sürme yaparlar.” demek suretiyle şiirlerinden cahillerin bir şey anlamayacağını, onların kıymet bilenler tarafından değer göreceğini ifade eder:

Şikest eylerse nâdân sözlerün gam çekme ey Bâkî

Yine ehl-i basîret tûtîyâ eyler bu cevherdür (G.149/5)

Bilindiği üzere sürme, bir süs malzemesi olmasının yanında aynı zamanda gözü kuvvetlendiren, göz hastalıklarına iyi gelen bir ilaçtır ve içine inci gibi bazı

¹⁸ Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996, s. 11; Bayram Ali Kaya, “Necâti Bey'in Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.27, 2012, s. 143-218; Zafer Topak, “Seyyid Vehbî'nin Şiir Anlayışı”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.9, 2017, s. 200-227.

cevherlerin katılmasıyla etkisinin daha da artacağına inanılır.¹⁹ Bâkî, bu beyitte aynı zamanda bu uygulamaya telmihte bulunur.

“Her şey görene, yoksa köre ne” veciz ifadesinde vurgulandığı gibi, görmek istemeyene hiçbir şeyi göstermek ve kabul ettirmek mümkün olmaz. Bâkî bir beytinde bu hakikate dikkat çeker ve şiirlerindeki her bir sözün, sevgilinin dudakları gibi renkli ve tatlı olmasına rağmen düşmanların, bu incelikleri/zarif anlamları görmeyip onları sadelikle eleştirmelerinden duyduğu üzüntüyü dile getirir:

Sözüm vasf-ı leb-i la'lüñle hem rengîn ü hem şîrîn

‘Adûlar nükteyi fehm eylemezler sâdedür dirler (G.185/3)

10. Allah vergisi bir meziyettir ve ilahî lütufla yazılır

Latîfî, şiir söyleme kabiliyeti doğuştan olan şairleri vehbî şair, çalışma ve gayret sonucunda şiir söyleyenleri ise kesbî şair olarak tezkiresinin mukaddimesinde niteler.²⁰ Latîfî gibi birçok şair de şiir söyleyebilmeyi Allah vergisi bir lütuf olarak görür. Bâkî’ye göre şiir söylemek Allah vergisi bir meziyettir. Kendi şiirlerinin başkaları tarafından beğenilmesi ve kabul görmesi bu vasfa sahip olması sayesinde:

Dâd-ı Hakdur bu sühan her kişün Bâkî-vâr

Tarz-ı eş‘ârı pesendide vü makbûl olmaz (Kıta-11/2)

O, ilahî lütfun kendisine erişmesi hâlinde şiirlerinin gök katına kadar yükselecek dereceye erişeceğine inanır:

Bâkî suhanda fark-ı sipihre kadem basar

Lutf-ı Hudâ olursa eger dest-gîr aña (G.7/5)

Bir başka beytinde de “Bâkî’nin kabiliyet tûtüsünün gam kafesinde kahır içinde bulunmasının sebebi kendisine bahşedilen söz söyleme lütfudur.” diyen şair, Allah vergisi şiir söyleme becerisinin şairi, diğerlerinden ayırt ettirecek bir imtiyaz sağlayacağına dair düşüncelerini belirtir:

Kafes-i gamda yatur tûti-i tab‘-ı Bâkî

Çekdügi kahra anuñ lutf-ı sühandur bâ‘is (G.26/5)

11. Okuyanlara saygıdan baş eğdirmeli, düşmanları susturmalıdır

¹⁹ Hanîfe Koncu, “Klasik Türk Şiirinde Bazı Tedavi Yöntemleri”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı (1-6 Eylül 2002)*, C.2, TTK Yayınları, Ankara 2005. s. 687-698; Mustafa Canpolat, Zafer Önlü, *Ishak Bin Murad, Edviye-i Müfredde*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 27.

²⁰ Nagehan Gür, “Latîfî’nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası”, *Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara 2009, s. 57.

Bâkî, poetik dizelerinde şiirlerinin özelliklerinden söz ederken kimi zaman şiir-çevre ilişkisi üzerinden değerlendirmelerde bulunur. Ona göre şiir, okuyucu üzerinde bir hürmet duygusu uyandırmalı ve okuyanlar, onun şiirlerinin önünde saygıyla eğilmelidir. O, bu düşüncelerini bir beytinde “Ey Bâkî, denizdeki inciler nasıl ki dalğışlara zorunlu olarak baş eğdiriyorsa senin şiir incilerin de onu talep edenlere/okuyanlara baş eğdirir.” diyerek dile getirir:

Dürr-i nazmuñ Bâkiyâ baş egdürür tâliblere

Kim zarûrî itdürür gavvâsa lü'lû ser-fürû (G.399/5)

Bâkî, bir başka beytinde de “İyice keskinleştirilmiş şiir kılıcım, ‘senin soyun kargazadedir’ diyen düşmanların sesini kesti.” diyerek şiirleri sayesinde düşmanlarının eleştirilerine son verdiğini vurgular:

Kesdi ‘ırkın Karga-zâdedür diyen düşmenlerüñ

Zâğlanmış bir kılıçdur Bâkiyâ şi‘rûñ senüñ (Matla-9)

12. Mucizevî bir etki gösterir

İ‘câzın sözlük anlamı “âciz bırakma, mucize sayılacak kadar düzgün söyleme”dir, aynı kökten türeyen mu‘ciz ise “acze düşüren, bir şey yapmada başkalarını geri bırakan” anlamına gelir.²¹ Divan şiirinin önemli poetik kavramlarından biri olan i‘câz ve mu‘ciz, şairlerin kendi şairlik vasıflarını ve şiirlerinin niteliklerini belirtirken sıklıkla kullandıkları kavramlardır. Şairler, başkalarını şaşkırtacak, onları kendilerine hayran bırakacak düzeyde şiir söylediklerini ifade ederlerken özellikle bu kavramları kullanırlar. Bu bağlamda bakıldığında sözün i‘câz/mu‘ciz derecesi sihir seviyesinden üstün görülür. Etkileyicilik bakımından düşünüldüğünde olmayanı varmış gibi gösteren sihirden ziyade şairler, herkes tarafından yapılamayanı karşılayan i‘câzdan yana tavır takınırlar.²²

Bâkî'nin mucizevî bir etkiye sahip olan şiirlerini geride bırakabilmek için diğer şairler/sihirbazlar büyüleyici nitelikte şiirler yazmaya başlasalar bile asla onun şiirlerine benzetemezler:

Hak budur Bâkî nazîr olmaz bu mu‘ciz nazmuña

Şi‘re âgâz itseler şimden girü sehârlar (G.85/7)

Bir kasidesinde de memduhuna seslenmek suretiyle şiirlerindeki mucizevî özelliği dile getiren şair, başkalarının şiirleri apaçık bir sihir olsa da kendi şiirlerinin Hz. İsa'nın sözleri gibi olduğunu söyleyerek şiirlerindeki etkileyiciliğin gelip geçici ve hakikatten uzak olmadığını vurgular:

²¹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 407, 667.

²² Bayram Ali Kaya, a.g.m., s. 186.

Serverâ şî'r degül nutk-ı Mesîhâdur bu

Tutalum gayrılar eş'ârı ola sihr-i mübîn (K.26/28)

13. Benzersiz olup yenilik ve tazelik içerir

Birçok şairin poetik değerlendirmesinde yer aldığı gibi Bâkî'nin de şiir sanatına dair değerlendirmelerinde “benzersiz olma, eşine rastlanmama, yenilik ve tazelik” gibi özgünlük vurgusu yaptığı beyitleri görmek mümkündür. O, aşk ilminde üstat olmanın verdiği güç sayesinde söylediği şiirler ile benzersiz bir şiir tarzı yakalamıştır:

Şî'r-i Bâkiye nazîr olmaz hiç

Fenn-i 'aşk içre olupdur üstâd (G.44/6)

Şair, daha önce künyesini verdiğimiz bazı beyitlerinde ise şiirlerindeki benzersizlik vasfının şiirlerinin “sevgilinin dudakları vasfındaki renkli şiirler”i (G.189/1) ve “taşıldığı mucizevî özellik sebebiyle sihir derecesinde şiir söyleyen şairleri bile susturan şiirler”i (G.85/7) sayesinde olduğunu açıklar.

Her fırsatta şiirlerini değerli taşlara benzeten Bâkî, bu benzetme ile değerli taşların az bulunurluğuna dikkat çekerek şiirlerinin kıymet ve güzellik bakımından eşine az rastlanacağına işaret eder:

Çog olmaz bu tarza gazel Bâkiyâ

Güzel söz güherdür güher az olur (G.112/5)

Bâkî'ye göre irfan ehli denilen, sanattan anlayan kişilerin gönül verip sevebileceği şiirler tıpkı kendi şiirleri gibi yenilik ve eğlence içermelidir. Zaten onun şiirleri okunduğunda bu şuhluk ve coşkunluk hemen hissedilir. Şiirinde öne çıkardığı şuhluğu iyi şiirin bir vasfı sayan Bâkî, bununla birlikte “tazelik” vasfı üzerinde de durur. Bu tazelik ise sadece kendi döneminin parıltısını yansıtan bir tazelik olmaktan çok her zamana hitap eden bir tazelik olmalıdır.²³

Olıcak hûb gönül virmege 'irfân ehli

Şî'r-i Bâkî gibi hem şûh gerek hem tâze (G.454/5)

Bir başka beytinde “Ey Bâkî, gönül çok pahalı ve ağır incilerin minnetini çekmez; sana ince mânâlar ve yeni şiirlerden oluşan inci gerdanlık yeter.” diyen şair, yine şiirlerindeki yeniliğe dikkat çeker:

Silk-i gevher ma'nî-i bârik ü nazm-ı ter yiter

Bâkiyâ çekmez gönül dürr-i semînüñ minnetin (G.383/7)

14. Nazik, zarif olduğu kadar aynı zamanda levendâne olmalıdır

²³ Turan Karataş, a.g.m., s. 453.

İnce, ölçülü, narin gibi anlamlara gelen “zarîf” ifadesi Bâkî'nin, şiirlerinde aradığı bir vasıftır. Bir beytinde “Şekerler saçan şiirin ne kadar da naziktir, tıpkı sevgilinin dudakları gibi renkli ve şirindir.” diyen şair, nazikliğin ne şekilde mümkün olacağına işaret eder:

Nice nâzûkdür ol şi'r-i şeker-bâr

Leb-i dil-ber gibi şîrîn ü rengîn (K.4/13)

Şair, bir başka beytinde ise kendi şiir üslubunu “zarîfâne” ve “levendâne” olmak üzere ilk bakışta birbirine zıtmış gibi duran iki kavram üzerinden tanımlarken şiirindeki inceliği zarîfâne, gücü ise levendâne ifadesiyle anlatmaya çalışır. Birinci özellik, şiirlerindeki hayalin ve ifadenin zarafetine işaret ederken levendâne vasfı ise âhengi yüksek, ihtişamlı ve güçlü ses zenginliğine işaret etmektedir.²⁴

Bâkıyâ tarz-ı şi'r böyle gerek

Hem zarîfâne hem levendâne (G.471/7)

15. Sanat işi olduğundan süslü, sanatlı ve ince bir işçilikle yazılmalıdır

Bâkî, aşağıdaki beytinde şiiri bir sanat olarak görür ve şairi ise bu sanatı icra eden maharetli bir sanatkâr olarak niteler. Şiir sanatının inceliklerini, zarîf işlemlerini görmek isteyenler ise bu kamil kuyumcunun işlerine bakmalıdır:

Zer-ger-i kâmilidür san'at-ı şi'rûn Bâkî

Nic' olur gel berü seyr eyle kalem-kârlığı (G.495/7)

Şair, Ali Paşa'ya yazdığı bir kasidede ise şiirini süslü ve sanatlı bir şekilde yazılmış şiirler olarak niteler ve onları bir yüzüğe teşbih eder. Bu yüzüğün elde daha güzel duracağını ifade ederek de Paşa'nın, şiirlerine gereken değeri vermesini beklediğini ifade eder:

Koma ayakda bu masnu' u murassa' nazmı

Elde hoş yaraşur ey Âsaf-ı saf-der hâtem (K.19/51)

Beyitte geçen “koma ayakta” ifadesiyle değersizliği vurgulamak için hem “ayaklar altında bırakmak” deyiminin anlamına hem de değersiz bir yüzük olan ayaklara takılan yüzüğe dikkat çekilmiştir.²⁵

Bir başka beytinde de şiirlerini yine süslü ve sanatlı olarak niteleyen şair, bu tarzda şiirlere öyle her divanda rastlanmayacağını söyledikten sonra, bu

²⁴ Fahri Kaplan, “Bâkî'nin Bir Gazeline Yansıyan İki Şiir Tarzı: Hem Zarîfâne Hem Levendâne”, *HIKMET Akademik Edebiyat Dergisi*, S.11, 2019, s.241-254.

²⁵ Volkan Karagözlü, “Söze Vurulan Mühür: Bâkî'nin Hâtem Kasidesinde Anlam Boyutları”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.22, 2019, s. 449-488.

şiiirlerinin ruha canlılık kazandırdığını, iç açıcı olduğunu, neşe ve mutluluk sağladığını belirtir:

‘Aceb beyt-i musanna‘dur bulunmaz degme dîvânda

Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz ü rûh-efzâ (K.27/2)

Bâkî, şiiirin özensizce, sanattan ve süsten uzak bir tarzda söylenmesini doğru bulmaz; kendi şiiirlerini cihana nam salmış altın işlemi bir kaftan olarak görürken diğere şiiirlerin şiiirlerini ise alelade bir elbiseye benzetir:

Derme çatma geydürür iller libâsı şii‘rine

Hil‘at-i nazm-ı cihân-girûñ senüñ altunludur (Kıta-8/2)

16. Tatlıdır, şiiirin sözler içerir

Şiiirlerini bal ve şeker gibi tatlılık içeren unsurlara benzeten klasik şiiirler, bu yaklaşımlarıyla şiiirlerindeki tatlılık ve şiiirinlik gibi vasıfların varlığına dikkat çekmekle beraber aynı zamanda şiiirlerinin okunması hâlinde hissedilecek güzel duyguları da hatırlatmak isterler. Onlar, yaptıkları bu değerelemelerde tatlılık ve şiiirinliğin çoğunlukla kaynağının sevgili ve onun güzellik unsurları olduğuna işaret ederler.²⁶ Bir beytinde şiiirini saf bala benzetmek suretiyle şiiirlerindeki şiiirinlik vasfına dikkat çeken Bâkî, şiiirlerinin bu vasfı kazanmasının sebebi olarak sevgilinin dudağından bahsetmesini gösterir:

Bâkî sözini vasf-ı lebüñ şehd-i nâb ider

Şiiirñ kelâmı anuñ içün böyle şiiinludur (G.102/6)

Bir başka beytinde yine şiiirlerinde sevgilinin dudaklarını vasfetmeyi kendi kendine öğütler ve bu tutumunu da hoşafıla şekerin birleşmesi olarak değerelemir; zira şiiire göre hoşaf, şekerle birleşince daha lezzetli olacaktır:

Gazellerüñde lebi vasfin eyle ey Bâkî

Şekerle olsa bilürsin olur hoş-âb leziz (G.45/5)

Bir diğere beytinde “Şiiirin sözlü Bâkî, tatlı tatlı konuşan bir papağandır, etrafa şekerler saçarak senin dudaklarının vasfında sözler söyler.” diğere şiiir, yine şiiirlerinin tatlı ve şiiirin olduğunu dile getirir:

Leblerüñ vasfında şeker-rîz olup güftâr ider

Bâkî-i şiiirñ-suhan tûtî-i gûyâdur yine (G.455/6)

17. Yüksek bir mertebeye sahiptir

²⁶ Yavuz Bayram, “16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şiiirlerinin Şiiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar”, *Türkbiilg Dergisi*, S.8, 2004, s.36-53.

Bâkî'nin şiirlerinin özellikleri arasında saydığı bir diğer vasıf ise şiirlerinin yücelik ve yükseklik içermesidir. Onun şiirleri yüksek bir mertebeye sahiptir. Şiirlerini bu derece yücelten şey ise sevgilinin uzun boyunu vâsıf etmesidir:

Hemîşe kâmet-i bâlânı vâsıf ider Bâkî

Bülend-mertebe olsa 'aceb mi eş'ârı (G.497/5)

Bir başka beyitte şair, sevgilinin ölçülü, mütenasip boyunu yüce şiirlerine benzetirken zarif belini ise şiirlerindeki ince hayallerle eş tutar:

Mevzûn kaddi şi'r-i bülendüm misâlidür

Nâzûk miyânı anda bir ince hayâldür (G.100/4)

O, şiirin gül bahçesinin en önde gelen bahçıvanı/budayıcısıdır, kendi şiirlerine yücelik kazandırırken meşhur şair Selman'ı bile şiirde kısa bırakır:

Bâkıyâ ser-nahl-bend-i gül-şen-i ebyâtsın

Eyledi nazm-ı bülendün hâsılı Selmânı pest (G.24/5)

18. Şairin/âşıkların, sevgiliye hâlini arz etme vasıtasıdır

Bâkî'ye göre şiir, şairin sevgiliye hâlini arz etme vasıtasıdır. O, sevgili ile sohbet etmek, ona hâlini arz etmek istediğinde şiir yazmaktadır:

Geh şi'r ü geh gazel diyü dildâra Bâkıyâ

'Arz iderüz nezâket ile hasb-i hâlümüz (G.207/5)

Çaresiz kalmış, ne yapacağını bilemeyen âşıklar, niyetlerini, arzularını sevdiklerine hep şiir aracılığı ile bildirmeyi tercih ederler:

Şi'r ü inşâdan murâdı 'âşık-ı bî-çârenün

'Arz-ı ihlâs eylemekdür yâre Bâkî ve'd-du'â (G.3/5)

Âşıklar, yazdıkları şiirlerde duygu ve düşüncelerini apaçık anlatabilir, hâllerini güzel bir şekilde resmedebilirlerse belki sevdiklerini etkileyerek onların gönüllerinde yer edinebilirler:

Sûret itdün şi'rünü girdün nigâruñ göñline

Bâkıyâ bu nakş ile sen nükte kazdün mermere (G.481/5)

B. Şiirleriyle İlgili Benzetmeler

Klasik Türk şiirinde şairler, şiirlerinin güzellik ve etkileyiciliğiyle ilgili yaptıkları tanıtmaya ve değerlendirmelerde, teşbih ve mecazlardan önemli ölçüde yararlanmışlardır. Bunların bir kısmı şairlerin dönemlerindeki ortak görüş ve düşünceleri yansıtırken bir kısmı ise şairin bireysel olarak şiir hakkındaki zevk

ve eğilimini yansıtır.²⁷ Bâkî'nin poetik dizelerine bakıldığında onun, şiiirleriyle ilgili bazı özellikleri bu teşbihler aracılığıyla dile getirdiği görülür.

1. Akarsu, âb-ı revân, âb-ı zülâl, bahr/deryâ

Akarsu veya Farsça âb-ı revân, klasik şiiirimizde daha çok teşbihler sebebiyle kullanılır. Uzayıp gitmesi ile sevgilinin saçı, parlaklığı yönüyle sevgilinin yanağı, bazen de âşığın göz yaşı akarsuya benzetilir.²⁸ Bâkî ise poetik dizelerinden bu unsuru daha çok şiiirlerinin akıcı, parlak, göz alıcı ve gönül çekici oluşu özellikleriyle ilişkilendirir. Onun âb-dâr şiiirleri, yazılmış sayfalar içerisinde tıpkı çimenliğin ortasından akıp giden bir akarsu gibidir:

Sevâd-ı hatda nazm-ı âb-dârum

Çemenzâr içre olmuşdur akar su (G.398/8)

Bâkî, aşağıdaki beyitte kendi şiiirlerine sanat zevkinden anlayanların ilgi göstermelerini akarsuyun, görenlerin ilgisini çekme özelliğinden yararlanarak anlatmıştır:

N'ola meyl itseler eş'ârûña erbâb-ı safâ

Bâkıyâ şî'r degüldür bu bir akar sudur (G.46/6)

Şair, bir başka beytinde ise "Bâkî, şiiirlerin/sözlerin her ne kadar akarsu gibi akıcı olsa da kişi, akarsu gibi yüzü yerde olmalıdır." demek suretiyle hem şiiirindeki akıcılık vasfa dikkat çekmek hem de şairin mütevazı bir duruş sergilemesi gerektiği konusunda akarsu benzetmesinden yararlanmıştır (K.17/10).

Âb-ı zülâl, sözlükte "tatlı, saf, içimi hoş su" anlamında kullanılır. Bâkî, sevgilinin dudağının, kendi şiiiri içindeki yerini anlatırken "âb-ı zülâl içinde yakut parçası" benzetmesinden yararlanır, böylece şiiirlerinin hem muhteva hem de şekil bakımından güzelliğine dikkat çeker:

Eş'ârûm içre vaf-ı leb-i yâr güyiyâ

Âb-ı zülâl içinde yatur la'l-pâredür (G.92/4)

O, bir başka beytinde ise âb-dâr nitelik taşıyan şiiirlerindeki güzellik ve hoşluğun âb-ı zülâlde bile bulunmadığını belirtir:

Bâkî letâfet-i gazel-i âb-dârûnı

Hakkâ budur ki görmedük âb-ı zülâlde (G.451/6)

²⁷ Harun Tolasa, a.g.m., s. 33; Bayram Ali Kaya, a.g.m., s. 159.

²⁸ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s. 16.

Bâkî, şiirlerindeki zenginlik ve kıymeti belirtmek için deniz benzetmesinden yararlanır. O, bir beytinde “Ey Bâkî, şiir denizinin sahiline yine inciler dizdiğine göre senin şiir yazdığın sayfaların her bir satırı birer deniz dalgası olmalı.” diyerek şiirini denize benzetirken şiirine aldığı her bir kelimeyi de inci kıymetinde görür:

Kenâr-ı bahr-i nazma yine dürler dizmiş ey Bâkî

Sütûr-ı defter-i şî'rûñ meger emvâc-ı deryâdur (G.52/5)

O, kendini yaşadığı dönemin şiir denizinin kaptan-ı deryası gibi görür, bu sebeple gazel söylemeyi inciler saçan kabiliyetine yakıştırır:

Re'îs-i bahr-i nazm olduñ bugün 'âlemde ey Bâkî

Gazel dimek senûñ tab'-ı dür-efşânuñda kalmışdur (G.165/5)

Şair, şiiri denize benzettığı bir başka beytinde kendini bu sefer kıymetli bir inciye teşbih eder ve böyle bir şairin kıymet görmemesini uygun bulmaz:

Bahr-i nazm içre bugün dürr-i girân-mâye iken

Hâk-i zilletde kalupdur nitekim gevher-i kân (K.2/38)²⁹

2. Anber

Anber kelimesi sözlükte “Ada balığının midesinden çıkardığı güzel rayihali siyah bir madde ...; kolay eriyen, bal mumu kıvamında, yandığı zaman parlak bir alev çıkararak, çok güzel kokulu nesne, güzel koku; Hind denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir maddedir. Anber bir ur olup balık tarafından dışa atılır ve su üzerinde parça parça yüzer vaziyette bulunur.” şeklinde açıklanmaktadır.³⁰

Bâkî, kendi şiirlerini diğer şairlerin şiirleri ile karşılaştırırken kokusuyla bilinen iki unsurdan, anber ve soğan benzetmesinden yararlanır. Ona göre, diğer şairlerin şiirleri pişmiş soğan gibidir, dolayısıyla böyle bir kokuya insanların rağbet etmesi beklenmez; kendi şiirleri ise ham da olsa anber gibidir ki böyle bir kokuyu herkes yanında ve yakınında bulundurmamak ister:

Puhtedür gayrılar eş'ârı velî puhte piyâz

Hâm 'anberdür eger hâm ise de bu eş'âr (K.18/50)

3. Câm/sâgar

²⁹ Konu ile ilgili diğer beyitler için bakınız: akarsu, (K.21/24) (K.22/32); âb-ı zülâl, (G.90/6) (G.260/1); bahr, (K.4/12), (K.18/52), (G.220/4).

³⁰ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Tüürkî*, İkdâm Matba'ası, Dersaadet 1317/1899-1900, s. 953; lugatim.com, ET: 20.07.2022; İskender Pala, 1995, a.g.e., s. 37.

Bâkî, metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde “Şiir kadehim, Bâkî'nin şiirleri gibi bütün dünyayı dolaşmaktadır. Ey sevgili, şimdi, şu yaşadığımız zamanın Câmî'si biziz.” diyerek şiirini kadehe benzetmiş ve onların bütün dünyaya yayıldığını, beğenildiğini vurgulamak için de bu kadehin bütün cihanda elden ele dolaştığını belirtmiştir (G.13/5). Şair, bir başka beytinde de şiir kadehinin kendisine bezm-i ezelde sunulduğunu ve sözlerinin bir yudum içki gibi bu kadehin dibinde ebedî kalacağını söyleyerek kendisindeki şiir söyleme yeteneğinin Allah vergisi olduğuna ve şiirlerinin kalıcılığına dikkat çeker:

Câm-ı nazmı sunicak bezm-i ezelde sâkî

Cür'a-veş kalmış idi anda kelâmı bâkî (Matla-28)

Bâkî, vefa ve dostluğu içkiye benzettiği aşağıdaki beytinde ise şiirlerini bu içkinin kadehi olarak nitelendirmiş ve böyle bir kadehin de dünya meclisinde devretmesine şaşırılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ifadelere göre, sevgi, dostluk, vefa gibi değerlerden söz eden şiirler beğenilip her tarafa yayılmaya layık şiirler olacaktır:

Bâde-i mihr ü vefâ sâgarıdur ey Bâkî

N'ola devr eyler ise bezm-i cihânı gazelüm (G.332/6)

4. Cevher (cevâhir, gevher, güher), dür (lü'lü), zer

Altın, gümüş, inci, yakut, zümrüt vb. değerli taşlar; sayı olarak az bulunmaları, elde edilmelerindeki güçlükler, sahip oldukları kıymet, taşıdıklarına inanılan bazı güçler ve bunların etkileri, nasıl ve nerede oluştukları, renkleri, faydaları ve zararları gibi birçok açıdan tarihin her döneminde insanlığın ilgisini çekmiş ve onlara sahip olunmak istenilmiştir. Değerli taşlar, belirtilen bu hususiyetlerinden dolayı klasik Türk şiirinde de önemli bir yer tutmaktadır. Pek çok şair, şiirini etkili ve güzel kılmak amacıyla bu değerli taşlara farklı bağlamlarda yer vermişlerdir. Örneğin, şairler değerli gördükleri pek çok şeyin -şiir gibi- yücelik ve kıymetine dikkat çekmek için şiirlerinde sıklıkla bu taşları bir teşbih unsuru olarak kullanmışlardır.³¹

Altın, gümüş, inci, yakut, elmas, zümrüt vd. değerli taşlara genel olarak gevher (güher) veya cevher adı verilir. Gevher ise sözlükte “bir şeyin aslı, maya, mücevher, değerli taş” gibi anlamlara gelir.³² Bâkî, birçok beyitte şiirini değerli taşlara benzetmek suretiyle şiirlerinin kıymetine, az bulunurluğuna, beğenilirliğine işaret eder. Örneğin, onun şairlik kabiliyeti, şiir mücevherleriyle

³¹ Fatma Sabiha Kutlar, *Klasik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*, Öncü Kitap, Ankara 2005, s. 1; Bayram Ali Kaya, a.g.e., s. 164.

³² Nihat Öztoprak, “Rûhî'nin Şiir Anlayışı”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 12, 2005, s. 101-136; Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 457.

dolu bir hazinedir, dolayısıyla esrar çekmek suretiyle hayallere dalmak isteyenlerin, onun hayallerine ulaşmaları mümkün değildir:

Tab'ũñ ki genc-i gevher-i nazm oldı Bâkîyâ

İrmez senũñ hayâlũñe bir iki bengiler (Kıta-7/1)

Bâkî'nin, şiirlerini içeren mecmuası pırl pırl mücevherlerle doludur, çünkü şairin uyanık (ârif) gönlü deniz ve sinesi ise gemidir:

Pürdür güher-i pâk ile mecmû'a-i Bâkî

Deryâ dil-i dâñadur aña sine sefine (G.427/5)

Bâkî'ye göre, kendisi için etrafa mücevherler saçan şiirler okunması ve meşhur Arap şair Hassan bin Sabit'in de onu can u gönülden tebrik etmesi münasip bir davranış olacaktır:

Şöyle eş'âr-ı güher-bâr okına aduña kim

Cân u dilden ide Hassân aña yüz bin tahsîn (K.26/36)

Şiir incilerini padişah hazretlerine (sevgili) saçmayı arzulayan Bâkî, bu şiirlerinin onun sedef işlemeli mücevher sandığında sultanlara layık, iri taneli inciler misali olmasını ister:

Cenâb-ı şâha ey Bâkî nisâr it lü'lü-yı nazmuñ

Bu sandûk-ı sadefkârîde dürr-i şâhvâr olsun (G.352/7)

Onun elindeki kalem, âdeta toprağı altına çeviren bir iksir içermektedir ki bu kalemle yazılan her şiir saf, halis birer altın olmaya başlar:

Zer-i hâlis gibi rengin olup gitmekde eş'ârũñ

Elũñde hâme ey Bâkî meger kibrît-i ahmerdür (G.50/5)³³

5. Hâtem

Ali Paşa'ya yazdığı bir kasidenin fahriye bölümünde Bâkî, şiiri mühre/yüzüğe benzetir ve ortalığı karıştırmak isteyenlerin sahte mühür/yüzükler yapmış olmasına rağmen kimsenin bu konuda kendini geçemeyeceğini ifade eder:

Hâtem-i nazma bugün kimse bu hükmi viremez

Nice müfsidler ider gerçi müzevver hâtem (K.19/53)

6. Hil'at

³³ Konu ile ilgili diğer beyitler için bakınız: (K.15/9), (G.112/5), (G.149/5), (G.277/7), (G.350/5), (G.399/5), (G.462/5), (Kıta-9/1).

Selçuklu ve Osmanlı dönemi dokumacılığında karışım dokuma denilebilecek türdeki dokumalarda ipek veya pamuklu iplikler üzerine altın veya gümüş teller sarılmak suretiyle elde edilen kumaş örnekleri görmek mümkündür. Bu kumaşlar önemli yerlerde kullanılmakla birlikte kaftanlarda da kullanılmaktadır.³⁴ Bâkî, aşağıdaki beyitte şiirinin bütün dünyaya yayıldığını ve onların taşıdığı değeri altın işlemeli kaftan benzetmesi üzerinden anlatır. Onun cihana yayılan şiir kaftanı, altın işlemeli iken diğer şairlerin şiir kıyafetleri ise derme çatma, değersiz elbiselerden oluşmaktadır:

Derme çatma geydürür iller libâsı şi'rine

Hil'at-i nazm-ı cihân-gîrûñ senüñ altunludur (Kıta-8/2)

7. Kılıç/Şemşîr

Bâkî, âb-dâr özellik gösteren şiir kılıcını dünyaya salmak suretiyle belâgat ülkesinin kapılarını açtığını yani fethettiğini söylediği aşağıdaki beytinde şiirlerini sağlam bir kılıca benzetmiş ve bu şiirlerine bakılarak belâgat ilminde geldiği noktanın görülebileceğine dikkat çekmiştir:

Salup şemşîr-i nazm-ı âb-dârı dehre Bâkîveş

Belâgat kişverin ey pâdişâh-ı kâm-yâb açdum (G.320/5)

Şair, metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde de şiirini yine keskin bir kılıca benzetmiş ve kendisine “karga-zâde” diye hakaret eden düşmanlarının soylarını kuruttuğunu övgüyle dile getirmiştir (Matla-9).

8. Menşûr

Bir kimseye vezirlik, beylerbeyilik vb. bir rütbenin verildiğini gösteren padişah fermanına menşûr denilmektedir. Belâgatı büyük bir davula, köse benzeten Bâkî, dünyanın yedi ülkesinde (dünyanın dört bir tarafında) padişahlara yakışır bir şekilde bu davulu çaldığını belirtir ve şiir fermanına da padişah tuğrasını çektiğini vurgulayarak şiirdeki yetkinliği ortaya koyar:

Belâgat kûsın urdum husrevâne heft kişverde

Suhan menşûrına çekdüm bugün tuğrâ-yı Hâkânî (K.5/33)

9. Metâ'

Bir beytinde “Ey Bâkî, şu dünya pazarında şiir mallarımızla elde ettiğimiz kâr, aşağılık, pinti insanların eziyetleri ile yaşadığımız sıkıntılı günlerden ibarettir.” diyen şair, şiirini metaya benzetmekle birlikte bu malların yeterince rağbet görmediğini ve bunun sonucunda sıkıntılı günler geçirdiğini belirtir:

³⁴ Ceyhan Berkol, “Yazılı Kaynaklarda Yer Almış Osmanlı Kumaşlarının İrdelenmesi”, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (*Sanatta Yeterlilik Tezi*), İstanbul 2013), s. 269.

Bâkî metâ'-ı nazm ile bâzâr-ı dehrde

Cevr-i li'âm u mihnet-i eyyâm sûdumuz (G.193/5)

10. Meydân/Arsa

Şiiri, meydana benzeten Bâkî, kendini bu meydanın Haydar-ı Kerrâr'ı (Hz. Ali), kaleminin sivri ucunu Zülfikar ve şairlik kabiliyetini de Döldül olarak görmüş ve bu benzetmeleriyle şiir sahasındaki yenilmezlik ve şairlik gücüne dikkat çekmiştir:

Hayder-i Kerrârıyam meydân-ı nazmuñ Bâkıyâ

Nevk-i hâme Zülfekâr u tab' Döldüldür baña (G.12/5)

Şair, kendini şiir meydanının Hz. Ali'si olarak gördüğü için bu meydanda karşısına çıkacak rakiplerin “şiir meydanının pehlivanıyım” tarzındaki çıkışlarına aldırış etmez ve onları ağılamaklı, zayıf, güçsüz kişiler olarak görür:

Pehlevân-ı 'arsa-i nazmem diyen ferzâneler

Bir iki zâr u zebûnumdur za'îf ü nâ-tevân (K.22/31)

11. Micmere

Micmer veya micmere, içinde tütsü yakılan özel kap, tütsülük ya da buhurdan demektir. Doğu ve Batı medeniyetlerinde kullanılan ve kullanımı milat öncesine kadar dayanan buhurdanın Osmanlıda kullanılan şekli daha çok mangal tipi olanlardır. Bunlar, altlarında kendi model ve ölçülerine uygun birer tepsi bulunan ayaklı tas veya üç ayaklı kâse biçimindedir. Çoğunluğu tombak, pirinç ve bakırdan yapıлып yaldızlanmış olan bu buhurdanların gümüş ve altından yapılanları hatta kıymetli taşlarla bezenmiş olanları da mevcuttur.³⁵ Klasik şiirde âşığın ciğeri, sinesi, canı ve hatta kendisi micmere benzetilir ve bu benzetmelerde genellikle yanma eylemi öne çıkar.³⁶ Eğlence meclislerinde de bezmin havasını tazelemek ve ehl-i bezme ferahlık vermek için yakılan buhurdanlar mecliste gezdirilir ve bu şekilde etrafa güzel kokuların yayılması sağlanırdı.³⁷

Bâkî, şiirini içerisinde güzel kokuların yakıldığı buhurdana benzettiği aşağıdaki beytinde memduhu Ali Paşa'dan, şiirlerinde bir eksikliğin olması hâlinde, onu iyilik ve ihsan eteğiyle örtmesini rica eder:

Hâm var ise eger micmere-i nazmumda

³⁵ Sagon Erdem, “Buhurdan”, *İslam Ansiklopedisi*, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 384-385.

³⁶ İskender Pala, 1995, a.g.e., s. 380.

³⁷ Günay Kut, “Divan Edebiyatında Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Yeni Türkiye Yayınları, C.9, Ankara 1999, s. 617-629.

Dâmen-i lutfuñ anı setr ider ey fahr-i kibâr (K.18/51)

12. Mîve

Şiirini meyveye benzettiği bir beytinde Bâkî, bu meyvelerin tazelik, parlaklık ve sululuğuna işaret ettikten sonra bunun gerekçesi olarak da bahçe içerisinde daha önce kimsenin kendisi gibi kalem vurmadığını (şiir yazmadığını) gösterir:

Âb-dâr olsa n'ola mîve-i şî'r-i Bâkî

Urmadı kimse bu bâğ içre dahı böyle kalem (G.331/6)

13. Mülk

Klasik Türk şiirinde şairler, şiiri bir ülkeye benzettikleri durumlarda kendilerini de o ülkenin padişahı gibi görmüşlerdir. Nasıl ki padişah o ülkenin hâkimidir, şair de sözün hâkimidir. Söz ülkesinde şairin karşısına eğer aşılması güç çöller, beldeler çıkarsa şair de bu engelleri ustalığıyla aşmasını bilir.³⁸

“Yaşadığım dönemde şiir ülkesinin padişahı benim” diyen Bâkî, kaside ve gazelin yönetiminin kendisine sunulduğunu belirterek bu nazım şekillerindeki yetkinlik ve önderliğine işaret eder:

Bu devr içinde benem pâdişâh-ı mülk-i suhan

Bana sunuldu kasîde bana virildi gazel (Matla-13)

“Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz.” sözü gereği, şairin de şiir ülkesinin padişahı olduğunu anlamak için -sanattan anlayanların yaptıkları gibi- onun Divan'ına bakmak yeterlidir.

Husrev-i mülk-i suhan olduğunu ey Bâkî

Fehm ider ehl-i nazar defter ü dîvânundan (G.389/5)

Bâkî, şiiri ülkeye benzettiği bir başka beytinde, nöbetin kendinde olduğunu ifade ettikten sonra şöhret davulunun gürültüsünün ta gökyüzünü kapladığını söyleyerek bu alandaki şöretinin yaygınlığına dikkat çeker:

Mülk-i suhanda nevbetümüz çaldı rûzgâr

Âfâkı tutdı velvele-i kûs-ı iştihâr (K.17/9)

14. Serîr

Bâkî, şairlik gücünü ve şiirdeki yetkinliğini vurguladığı bir beytinde şiiri hem ülkeye hem de tahta benzetir, kendini de bu tahta oturan sultan olarak niteler:

³⁸ Nihat Öztoprak, a.g.m., s. 109.

Bâkî musahhar oldı baña kişver-i suhan
Geçdüm serîr-i nazma bugün husrevâne ben (G.357/6)

15. Sevgili ve güzellik unsurları

Klasik Türk şiirinin baş kişisi hiç şüphesiz sevgilidir. Onun ve güzellik unsurlarının letafette bir sınırı yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Eğlence âlemlerinin vazgeçilmez kişisi olan sevgili, bulunduğu yere güzellik katar. Bu sebeple sevgiliyle ilgili teşbih ve mecazlara sınır yoktur. Onunla ilgili ne söylenece onu tarif etme konusunda kifayetsiz kalır.³⁹ Hâl böyle olunca birçok şair, değerli gördükleri şeylerin kıymetini göstermek için onları zaman zaman sevgiliye ve onun güzellik unsurlarına teşbih etmekten geri durmazlar. Bâkî de şiirlerinin güzellik, hoşluk, şirinlik vb. vasıflarını dile getirmek için bu yola başvurmuştur. Şair, bir beytinde şiirinin nazenin sevgilisinin vasıflarında olduğunu belirtir ve onu eğlence meclisindeki şarkıcının şehnaz makamında okumasını arzu eder:

Vasf-ı nâz-ı nâzenînümdür bu şi'rüm Bâkiyâ
Mutrib-ı meclis ser-âgâz eylesün şehnâzdan (G.364/5)

Bir başka beytinde “Bâkî, sevgilinin yanakları vasfında bir gazel yazdı, gönül ehli olanlar (sanatseverler) onun adını ‘mir’âtü’s-safâ’ koydular” diyen şair, bu sefer de şiirlerini sevgilinin yanaklarına teşbih eder ve bu benzetmeyle şiirlerinin hem güzelliğine, konusuna hem de okuyucu üzerinde bıraktığı etkiye dikkat çeker:

Ruhlaruñ vasfında Bâkî bir gazel nazm itdi kim
Ehl-i diller kodılar adını mir’âtü’s-safâ (G.15/6)

Bâkî, bir başka beytinde de şiirlerindeki tatlılık ve rengin vasıfları, onları sevgilinin dudaklarına teşbih ederek ifade etmiştir (K.4/13).

16. Sümbül

Sümbül, Klasik Türk şiirinde çok sık kullanılan çiçeklerden biridir. Bu metinlerde sümbülün bir bitki olarak öne çıkan özellikleri arasında güzel kokulu olması (müştî, ‘abîr, mu‘anber, ‘anberin); kıvrımlı, dalgalı ve karmaşık görünümü (aşûfte, perîşân, târmâr, halka halka, çîn, târ); genellikle siyaha yakın rengi (siyâh, kara, lâciverd, mâ‘î, kebûdî, gömgök) ve açıldığı dönem itibarıyla baharın habercisi olmasını saymak mümkündür. Sümbülün, şiirlerdeki temel işlevinin ise sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü vs. için doğal bir benzerlik ögesi olduğu söylenebilir.⁴⁰ Bâkî, şiirlerinin diğer şairlerin şiirlerinden farklı oluşunu sümbül-kurumuş ot karşılaştırmasıyla anlatır. Kendi şiirlerini sümbüle benzeten şair,

³⁹ İskender Pala, 1995, a.g.e., s. 479-480.

⁴⁰ Yavuz Bayram, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, Fall 2007, Volume 2/4, p. 209-219.

diğer şairlerin şiirlerini ise kuru otlara benzetir ve bu ikisini kıyaslamının yanlışlığına işaret eder. Bu benzetmenin devamındaki beyitte ise dünyadaki çiçek bahçelerinde sümbüllerin fazlaca bulunduğunu ancak her sümbülün renkli, parlak, göz alıcı, güzel kokulu olamayacağını söyleyerek şiirlerindeki özgünlüğe vurgu yapar:

Nazm-ı eşhâsa kıyâs eyleme Bâkî şî‘rin
Ola mı her giyeh-i huşke ber-â-ber sünbül (K.24/43)

Gerçi sünbül çoğ olur gülşen-i ‘âlemdür bu
Lîk rengîn ü mutarrâ olamaz her sünbül (K.24/44)

17. Şeker

Klasik Türk şiirinde şairler, şiirlerindeki tatlılık ve şirinliğini dile getirmek için şeker, bal, macun vb. unsurları birer teşbih aracı olarak kullanırlar.⁴¹ Bâkî de metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde kendine “Gönülleri çeken şiir şekerlerin büyüdür ki (bunları yiyen) gönüller senin sihirbaz kabiliyetine meylediyor.” şeklinde seslenerek şiirlerinin rağbet gördüğünü bu benzetme üzerinden anlatır (Kıta-8/1). Bir başka beytinde de şiirlerini “şeker saçan şiirler” diye niteleyerek onların zarif ve ince olduğunu belirtir ve daha sonra sevgilinin dudakları vasfında renkli ve şirin olduğunu ifade eder:

Nice nâzûkdür ol şî‘r-i şeker-bâr
Leb-i dil-ber gibi şîrîn ü rengîn (K.4/13)

18. Tuhaf

Bâkî, bir beytinde de şiirlerini hediyeye benzetir. Sevgilinin yüz güzelliğinin tasvir edildiği bu şiirler, güzeller arasında birer hediye gibi biri birilerine sunulmaktadır. Bu benzetmeden hareketle sevgiliden ve onun güzellik unsurlarından söz eden şiirlerin, bir güzellik ve kıymet kazanacağı için insanlar arasında da hediye gibi paylaşılmaya değer hâle gelebileceğini düşünmek mümkündür:

Vasf-ı cemâl-i yâr ile Bâkî gazellerin
Biri birine sundı güzeller tuhaf gibi (G.522/5)

C. Şiirlerinde Öne Çıkan Bazı Poetik Unsurlar

1. Edâ

Poetik bir kavram olarak edâ, üslup karşılığında kullanılır ki “tarz, anlatış yolu” gibi sözlerle hep üslup kastedilir. Son dönemde yaygın olarak kullanılan

⁴¹ Zafer Topak, *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2020a, s. 201.

“biçem” kelimesi de yine üsluba karşılık gelir. Edebiyatta; duygu ve düşünceleri ifade etme şekli, kelimelerin seçiminden onların cümle ve paragraflar haline gelişi, söz ve yazı sanatlarıyla günlük dilin dışına çıkması hep üslup/edâ ile açıklanmaktadır.⁴² Edâ, şairlerin ifadelerinde yer aldığı gibi tezkireciler tarafından şairlerin değerlendirilmesinde de sıklıkla kullanılan bir tabirdir ve genellikle “güzel, mükemmel, nefis, hoş” vb. sıfat ve takdir ifadeleriyle kullanıldığı görülür.⁴³ Konu ile ilgili beyitlerinde Bâkî, çoğunlukla “edâ” tabirine yer verirken az da olsa “tarz” ifadesini kullanmış; değerlendirmelerinde edânın şiirdeki önemine değinirken kendi üslubunun niteliğine dair açıklamalarda da bulunmuştur. Ona göre, poetik unsurlar içerisinde şiire alınan ifadeleri en fazla yücelten unsur, edâdır:

Bâkî kelâmı cümleden a'lâ edâ eder

Hakk-ı suhanda hâsıl efendi edâ budur (G.57/7)

Onun kabiliyet kılıcı, Hz. Ali'nin Zülfikar'ı gibi olduğundan onun üslubu karşısında bütün düşmanlar boyun eğmek zorunda kalmışlardır:

Zarûrî ser-fürû kıldı edâña düşmen ey Bâkî

Senüñ şemşîr-i tab'uñ Zülfekâr-ı Murtaza ancak (G.234/7)

Bâkî, üslubunun özellikleriyle ilgili de değerlendirmelerde bulunur. O, bir beytinde “Ey Bâkî, şiir üslubu dediğin zarîfâne ve levendâne olur.” (G.471/7) derken bir başka beytinde “Şiir dediğin Allah vergisi bir meziyettir, herkesin şiiri Bâkî'nin şiir üslubu gibi beğenilen ve kabul gören bir özellikte olmaz.” (Kıta-11/2) der. Şair, bir başka dizesinde ise üslubunun özelliği için “rengîn” terimini kullanır. Bu ifadeyle üslubunun tam olarak hangi yönüne işaret ettiğini açıklamayan şair, ilgili beyitlerden bu ifadeyle şiiri ve şairi yücelten bir vasfı kastettiği anlaşılmaktadır. Şairin, yaşadığı dönemde başının yükseklerde olmasına şaşırılmamalıdır; zira o, renkli bir üsluba sahiptir:

Ser-firâz olsak bu devr içre 'aceb mi Bâkiyâ

Biz sürâhîveş bugün rengin edâyâ mâliküz (G.191/7)

Kanunî'ye yazdığı bir kasidesinde de kendini renkli üsluba sahip bir bülbüle, memduhunun çehresini de kutlu bir gül bahçesine benzetmiştir:

Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele

Ne ola tal'atun gibi ferhunde gülsitân (K.1/37)

⁴² Âlim Kahraman, “Üslûp”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 387-388.

⁴³ Ahmet Mermer ve Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 27.

Bâkî, bir diğer beytinde ise üslubu ile içimi tatlı bir su olan selsebil arasında benzerlik ilgisi kurmuş, doğal olarak bahtının bahçesini de cennet bahçesine teşbih etmiştir:

Edâ-yı Bâkîyi vasfında Selsebil sanup

Riyâz-ı bahtını bâğ-ı cinâna benzettüm (G.337/11)

Şair, yaptığı değerlendirmelerde edâ konusunu “mânâ, hayal” vb. diğer poetik unsurlarla da ilişkilendirmiş ve bu unsurlarla birlikte ele almıştır. O, bir beytinde “Ey Bâkî, tertemiz mânâların güzel bir üslup ile birleşmesi, gümüş tenli bir sevgilinin kendine yaraşan bir elbise giymesi hâline benzer.” (G.431/5) diyerek şiirde mânâ-üslup uyumunun birbirini tamamlayan unsurlar olduğuna dikkat çekmiştir. Bir diğer beytinde “Bâkî’nin şiirlerinin üslubu güzel, mânâsı parlaktır; şiir severleri/diğer şairleri kıskandıran da onun şiirlerindeki bu hususiyettir.” (G.127/5) ifadeleriyle yine aynı konuya temas eder.

Bâkî, Ebussuud Efendi için yazdığı bir kasidesinde “Senin methini dünya güzeline gerdanlık eden benim. Bu gerdanlığın incileri, değeri yüksek olan üslubumdur; ipi ise ince hayallerimdir.” (K.21/23) demek suretiyle de şiirde üslup-hayal birlikteliğinin birbirini tamamlayıcı yönüne işaret eder.

2. Fıkr (Endîşe)

Fıkr kelimesi sözlükte “fikir, düşünce; idrâk; hâtır; zihin, akıl; zihin tasavvuru, kuruntu; murad, maksat, niyet” vb. anlamlara gelmektedir.⁴⁴ Poetik bir terim olarak “fıkr”e bakıldığında klasik Türk şiiri temsilcilerinin konuya ideolojik ya da siyasî açıdan yaklaşmadıkları, düşünceyi şiirin var oluş serüvenine etki eden önemli bir husus olarak gördükleri anlaşılmaktadır.⁴⁵ Onlar yaptıkları değerlendirmelerde “güzel düşünceden güzel şiirlerin oluşacağı, bu sebeple güzel düşüncelerin muhafaza edilmesi gerektiği; kıvrak bir düşüncenin kolay yazmaya vesile olduğu; ince/dakîk/bârik düşünce ile güzel ve kıymetli şiirlerin yazılacağı; düşünce sayesinde şiirin yücelik kazanacağı; şiiri düşünce dünyasında oluşturmanın da bir kabiliyet işi olduğu; düşüncenin hikmet, edep, sır ve daha başka ilimlerle desteklenmesinin önemi” vb. hususlara değinmişlerdir.⁴⁶

Bâkî, fıkr’i, şiirin oluşumuna etki eden bir unsur olması açısından değerlendirir. Bir kasidesinde “Padişahın önüne saçmaya değer bir cevher bulmak mümkün olsa, bu kaynağı fikir külüngüm ile onu kazarak ortaya çıkarırdım.” diyerek şiirini istiareli bir şekilde şahlara yaraşır bir mücevher olarak görür ve böylesine değerli bir şiirin yazılmasında fikrin önemine dikkat çeker:

⁴⁴ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 266.

⁴⁵ Abdulkadir Erkal, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birişik Yayınevi, Ankara 2009, s. 302.

⁴⁶ Zafer Topak, 2020, a.g.e., s. 268.

Nisâr-ı şâha lâyyık mümkün olsa bir güher bulmak

Kazardum tîşe-i endîşe birle kân-ı imkânı (K.5/35)

Şair, bir başka beytinde de parlak incilere benzettiği şiirini fikir ipine dirmekten bahsederek değerli şiirlerin oluşumunda fikrin önemli olduğunu savunur:

Dür dişi vasfında ey dil bagla bir 'ıkd-ı güher

Lü'lû-yı lâlâ-yı nazmun rişte-i efkâre çek (G.254/4)

Bâkî, fikirlerinin elinde tuttuğu doğanın kanat sesinin, yeni ve görülmemiş şeyler üreten kaleminin cızırtılarıyla aynı olduğunu ifade ederek etkili şiirlerin oluşumunda düşünce gücünün ayrı bir yeri olduğu görüşündedir:

Bâkî sarîr-i kilk-i bedâyi'-nigârdur

Şeh-bâz-ı dest-i fikretümün sît-i şeh-peri (G.504/5)

3. Hayâl

Klasik Türk şiirinin en önemli ve temel poetik öğelerden biri olan hayal, sözlükte insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey olarak tarif edilir. Şairler, hayattan ve doğadan aldıkları çeşitli unsurları çoğunlukla hayal dünyalarında değiştirirler, daha sonra edebî eserlerine alırlar. Bu açıdan bakıldığında hayal, şairin gözlem ve hayat tecrübelerinin şiirsel bir bakışla yeniden yorumlanıp şekil verilmesidir. Hayal kavramı şairler, tezkire yazarları ve şiirden anlayanlar için önemli görüldüğünden güzel ve etkili şiirin tanımı yapılmak istendiğinde “hayâl-engîz”, “muhyayel” vb. sıfatlar kullanılmış ve hayalin şiir için vazgeçilmez bir unsur olduğuna değinilmiştir. Şiirin ve şairin vasıfları arasında hayalin varlığı, bir kıymet ölçütü olarak görüldüğünden hayalle birlikte “bıkr, hâs, hâssa” vb. niteleyici öğelerin varlığı da irdelenmiştir. Bu niteliklerin varlığı ise hayalin özgünlük, yenilik, güzellik ve tazelik içerdiği anlamına gelmektedir.⁴⁷

Şairler, duyularıyla birlikte akıl, gönül, ruh ve hissiyle idrak ettikleri iç ve dış dünyaya ait hemen her şeyi hayal güçlerinin sınırsız imkânlarını kullanarak dönüştürdüklerinden bu güçleri sayesinde diğer şairler arasından sıyrılırlar ve özgün bir üslup oluşturma yolunda ilerleme fırsatı yakalarlar. Bu sebeple şairlerin

⁴⁷ Pervin Çapan, 18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (*Basılmamış Doktora Tezi*), Elazığ 1993, s. 529; Süleyman Solmaz, 16. Yüzyıl Tezkirelerinde (*Ahdî, Kınalızâde, Âlî, Beyânî*) Şairin Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 589; Harun Tolasa, 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 360-361; Bayram Ali Kaya, a.g.e., s. 206.

hayal güçleri, hayallerinin genişliği ile haklı olarak övündükleri görülen bir durumdur.⁴⁸

Bâkî, hayal unsuruna dair yaptığı değerlendirmelerde sahip olduğu hayal gücüne vurgu yapmakla birlikte hayalinin niteliklerine de açıklık getirmeye çalışır. Metnini daha önce verdiğimiz bir beytinde “Ey Bâkî, şairlik kabiliyetin şiir mücevherlerinin hazinesi hâline geldiğinden beri senin hayalinin seviyesine bir iki esrarkeşin erişmesi mümkün değildir.” (Kıta-7/1) diyen şair, şairlik kabiliyeti ile hayalin yücelik ve yüksekliği arasında doğrudan bir ilişki olduğunu düşünür.

Sahip olduğu hayali bir beytinde “nazık” olarak niteleyen şair, şiirlerinin bu sıfatla anılmasının gerekçesi olarak peri gibi güzel sevgilinin güzellik unsurlarına yer vermesini gösterir:

Vasf ideli miyân u lebin ol perîveşün

Nâzûk hayâl ile añılur kîl ü kâlümüz (G.207/4)

Bâkî, bir kasidesinde de hayalleri için “ince” sıfatını kullanır. İnce hayallerini bir ipe benzeten şair, bu ipin değeri yüksek incileri olarak da üslubu görür. Ona göre, ince hayal ipine kıymetli üslup mücevherleri dizildiğinde ortaya güzel bir gerdanlık çıkacaktır:

Arûs-ı dehre senâñı benem kılâde kılan

Güher edâ-yı girân-mâye rişte ince hayâl (K.21/23)

4. Lafz

Arapça kökenli bir kelime olan lafız, sözlükte “söz; ağızdan çıkan mânâlı mânâsız her söz; kelimelerin söyleniş biçimi” demektir ve kaynaklarda, insan tasavvurunda oluşan mânâyı karşılması için seçilen lafızların önemle ve özenle seçilmesi gerektiği hususunun, edebiyatta üzerinde en çok durulan konulardan biri olduğu hatırlatılır⁴⁹. Klasik Türk şiirinde lafız ve mânâ ilişkisi, bunlardan hangisinin daha önemli olduğu hususu vb. konular hem şairlerin hem de tezkirecilerin değerlendirmelerinde her zaman yer bulmuş poetik bir konudur. Geleneğe bakıldığında şiirin lafız yönü kadar mânâ yönünün de gözetildiği görülmektedir. Geleneğin temsilcisi olan şairlerin şiir algılarına bakıldığında bu iki unsurdan birini ötekine tercih etme şeklinde bir durumun olmadığı

⁴⁸ Gülay Karaman, “Şairin Saklı Bahçesinin Şiire Yansımaları: Poetik ve Estetik Açından Klasik Türk Şiirinde Hayal”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 46, 2016, s. 123-133.

⁴⁹ Tahir Olgun, 1973, a.g.e., s. 41; Turan. Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 291.

anlaşılmaktadır. Her ne kadar geleneğin belli dönemlerinde lafza eğilim artar gibi görünse de şairlerin lafız-mânâ arasında bir denge kurdukları anlaşılmaktadır.⁵⁰

Bâkî, konuyla ilgili düşüncelerini belirttiği beyitlerde lafız ile mânânın birbirini tamamlayan unsurlar olduğuna değinir. Şiirlerini dünyanın boynuna bir mücevher gerdanlık gibi taktığını söyleyen şair, ince mânâları bu gerdanlığın ipi olarak nitelerken seçkin lafızları ise gerdanlığa dizilen mücevher olarak görür:

Gerden-i dehre yine silk-i cevâhir takdum

Riştödür ma'ni-i bârîk ü güher lafz-ı güzîn (K.26/27)

O, bir başka beytinde “Ey Bâkî, senin akıcı lafızlarınla renkli nüktelerin sevgilinin dudağıdır ki o senin can pınarıdır.” diyerek lafızların ve onların taşıdığı nüktelerin kendisi için ne anlam ifade ettiğini ortaya koyar (G.268/5).

Onun şiirlerinde yer alan lafızlar, kimi zaman muğlak bir anlam taşır. Onlarla ne anlatılmak istendiği bazen derinlere saklanmıştır. Lafızlardaki bu derin anlamları anlamak için de yüzeysel bir bakış yeterli olmaz. Kişi maharetle bakabilirse bu mânâ sınırlarını görebilir:

Sakın mey dirsem ey zâhid mey-i engûrı fehm itme

Hüner esrâr-ı ma'nâ anlamakdur lafz-ı muğlakdan (G.366/4)

Bâkî, şiirlerindeki her bir lafzın inci kıymetinde olduğuna inanır:

Söylese lafz-ı dürer-bârına söz yok Bâkî

Dürc-i la'lindeki her dâne-i lü'lû da güzel (G.313/6)

Bir başka beytinde şiirlerine aldığı her bir sözün tesirini anlatmak için onları, sevgilinin kırmızı yanaklarının üzerindeki benlere benzetir ve bunların, karabiber gibi gönülsüz âşıkların ağzlarını yaktığını ifade eder:

Âteşin ruhsârı üzre hâli vafında sözüm

‘Âşık-ı bî-dillerüñ agzın yakar fülful gibi (G.532/3)

5. Mânâ

Mânâ kelimesi sözlükte “denilmek istenen, kastedilen şey” vb. anlamlara gelmektedir. Buna göre mânâ, lafızların tasvir ettiği, yöneldiği veya lafızlarla anlatılmak istenen, onlarla anlaşılan şeydir.⁵¹ Şairin hayal dünyasında oluşan ve kendine has bir şekilde olması beklenen mânânın, özgün bir anlam alanı vardır. Şiirin derinliğinde olan bu alan, zengin bir yapıdadır. Şair, oluşturduğu

⁵⁰ Özgür Kıyçak ve Orhan Kaplan, “Divan Şiirinin Leylâ ve Mecnûn’u: Lafız ve Mana”. *International Journal of Language Academy*, S. 2/1, 2014, s. 73-91.

⁵¹ Sedat Şensoy, “Mana”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 555.

çağrışımlarla, bu anlam zenginliğini yakalayabilmelidir⁵². Şiirde mânâ derinliklerine inme ve anlam zenginliğine ulaşma başarısı, şair ile nâzım arasındaki en önemli farktır; hatta şairin bu konudaki becerisi, kimi kaynaklarda nitelikli ve nitelsiz şair ayırımında da dikkate alınan bir ölçüttür.⁵³ Bu sebeple klasik Türk şiirinde şairden beklenen, alelade mânâlar elde etmek yerine, kelimelerin arka planına gizlenmiş, ince bir zekanın ürünü olan, düşündüren, anlaşıldığında da hayranlık duygusu oluşturan; yani dinleyeni i'câza götüren anlamları yakalama çabası içinde olmasıdır.⁵⁴

Mânâ ile ilgili bir başka husus da onun kaynağının neresi olduğudur. Bu konuda yapılan değerlendirmelere bakıldığında onun gönülde olduğu anlayışı öne çıkar, bu durum da mânânın derunî bir yönünün olduğuna işaret eder. Bu sebeple mânâ, şiirin muhteva özellikleri arasında kabul edilir.⁵⁵ Şairlerin tespit ve değerlendirmelerine bakıldığında bazılarının şiirin mânâ hususiyetlerini, bazılarının şekil özelliklerini, bazılarının ise hem mânâ hem de şekil özelliklerini aynı derecede önemsedikleri anlaşılmaktadır.⁵⁶

Bâkî, şiir-mânâ ilişkisi çerçevesinde yaptığı değerlendirmelerde mânânın önemine, şiirde oluşturduğu mânâların özelliklerine, mânânın diğer poetik unsurlarla bağlantısına değindiği görülmektedir. Kanunî Sultan Süleyman'a yazdığı kasidenin bir beytinde mânâyı hümâ kuşuna benzeten şair, şiir yazma kabiliyetini ise şahine teşbih eder; böyle bir şahini olan biri için mânâ hümâsını avlamanın sorun olmayacağını vurgular:

Şikâr itmek nedür ma'nâ hümâsın

Bulinsa tab'-ı şâhî gibi şâhîn

(K.4/15)

“Devlet kuşu, talih kuşu” vb. adlarla da anılan hümâ kuşu hakkında bilgi veren kaynaklara bakıldığında onun mutluluk ve zenginlik getirmesi, gölgesi altında kalan kişinin taç giymesi, yükseklerde uçuşması sebebiyle avlanmasının ya da ele geçirilmesinin imkânsız olması vb. özelliklerinden söz edildiği görülür.⁵⁷ Şair de beyitte hümâ kuşunun avlanılmasındaki zorluğa telmihte bulunmakla

⁵² Fazilet Çöplüoğlu, “17. Yüzyıl Şairi Fevzî'nin Şiirlerinde 'Mana, İcaz, Belâgat, Mazmun ve Şiir' Kavramlarının İşleniş”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*. S. 28, 2006, s. 41-52; Mine Mengi, *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*. Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 124.

⁵³ Mahmut Erol Kılıç, *Sufî ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İnsan Yayınları. İstanbul 2011, s. 26-30.

⁵⁴ Mine Mengi, 2010a, a.g.e., s. 124.

⁵⁵ Bayram Ali Kaya, a.g.m., s. 202.

⁵⁶ Nihat Öztoprak, a.g.m., s. 131.

⁵⁷ Hanîfe Dilek Batıslam, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları Hümâ, Anka ve Simurg”. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, 2002, s. 185-208.

beraber bunun “tab‘-ı şâhî” şahini ile, yani “şahlara yaraşır; mükemmel, kusursuz”⁵⁸ bir kabiliyet şahini ile hiç de zor olmayacağını belirtir.

Bâkî bir başka beytinde zevkin, eğlencenin yansıdığı kabiliyetinin, mânâ güzeline cilve yeri olmasıyla birlikte aynaların bile artık onu kıskandığını ifade ederek güzel mânâlar oluşturmak ile kabiliyet arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

Cilvegâh-ı şâhid-i ma‘nâ olaldan Bâkiyâ

Reşk ider âyinelere tab‘-ı safâ-âyînüne (G.425/6)

Şair, bir başka beytinde ise “mânâ güzeline eteğine kimse el süremez” diyerek güzel mânâlar oluşturmanın zorluğuna, her ne kadar kendisi için bu iş kolay olsa da- işaret eder:

Dâmen-i şâhid-i ma‘nâya biri dest uramaz

Çog olur gerçi ser-i fikri girîbâne çeker (K.12/11)

Bir beytinde “Ey zâhid, şarap dersem sakın üzüm şarabını anlama; asıl hüner kapalı bir şekilde söylenmiş sözlerdeki mânâ sırlarını anlayabilmektir.” diyen Bâkî, şiirlerindeki mânânın sanatkârane bir üslupla söylendiğini dile getirir (G.366/4).

Ona göre temiz, latif mânâlar ile güzel bir üslup birbirini tamamlayan unsurlardır, şair bu iki unsuru gümüş tenli bir sevgilinin kendine yaraşan bir elbise giymesine benzetmiştir:

Ma‘nî-i pâkîze ey Bâkî edâ-yı hûb ile

Sîm-ten dildâra beñzer kim libâsı yaraşar (G.431/5)

Bâkî, bir başka beytinde şiirlerinin özelliklerine dair değerlendirme yaparken üslubunun güzelliğine, mânâlarının parlaklık ve göz alıcılığına dikkat çekmiş, bu iki hususun ise sanatseverlerin/diğer şairlerin kıskançlıklarına neden olduğunu belirtmiştir:

Edâsı hûbdur ma‘nâsı ra‘nâ şî‘r-i Bâkînüñ

Aña reşk itdüren erbâb-ı nazmı hep bu ma‘nâdur (G.127/5)

Şair, değerli şiirde lafız ve mânâ birlikteliğini önemini bir beytinde “Dünyanın boynuna mücevher bir gerdanlık taktım; onun ipi ince mânâlarımdır, seçkin lafızlarım ise mücevherleridir.” (K.26/27) diyerek anlatır.

6. Nükte

Sözlükte “ince anlamlı, düşündürücü, zarif söz; herkesin anlayamadığı ince mânâ” şeklinde tarif edilen nükte, Klasik Türk şiirinde hüner gösterme ve maharetli şair olarak kabul edilme ölçütlerinden biridir, bu sebeple büyük bir

⁵⁸ Furkan Öztürk, a.g.e., s. 1057.

ustalık ve ince bir zekâ ister.⁵⁹ Şairlerin hem şairlik vasıfları hem de şiirlerinde var olduğunu sıklıkla söyledikleri nükte, sözlük anlamında da vurgulandığı üzere mânânın gizli, özgün ve istenilen yönüne işaret eder. Nüktenin de anlam ve mazmun gibi gizli olmasına dikkat edilir, onu anlayabilmek için derin bir sezgi gerekir.⁶⁰ Bâkî, nükteyle ilgili değerlendirmelerinde şiirlerinde nüktenin varlığından, nüktelerinin özelliklerinden, nüktenin şiir için taşıdığı önemden ve nüktelerinin oluşmasında etkili olan unsurlardan söz eder. Örneğin aşağıdaki beyitte şair, nüktelerinin aşk âlemine dair ne varsa yansıttığını söyleyerek temiz ve saf meşrebine Cem'in dünyayı gösteren kadehi denmesinin uygun düşeceğini ifade eder:

Nükteleründe Bâkıyâ 'âlem-i 'aşkı seyr iden

Meşreb-i sâf ü pâküñe Câm-ı cihân-nümâ didi (G.528/5)

O, bir başka beytinde yine benzer bir şekilde “Ey Bâkî, senin şiirlerin baştan başa aşk ve sevgi nükteleriyle doludur, âşiklar senin şiirlerin gibi bir eğlence bulamazlar.” diyerek şiirlerinin aşka ve sevgiye dair ince mânâlarla dolu olduğuna işaret eder:

Nükte-i mihr ü mahabbetdür ser-â-ser Bâkıyâ

Bulmaya 'aşk ehli bir eğlence eş'ârûñ gibi (G.485/7)

Onun, şiirlerine aldığı sözleri renkli ve tatlı olduğu hâlde şiirden anlamayan/anlamak istemeyenler bu sözlerdeki nükteyi anlamadıklarından onlara “sade” demeye kalkışırlar:

Sözüm vasf-ı leb-i la'lüñle hem rengîn ü hem şîrîn

'Adûlar nükteyi fehm eylemezler sâdedür dirler (G.185/3)

Bir başka beytinde şiirlerindeki nüktelerin renkli olduğunu söyleyen şair, bunların akıcı sözlerle birlikte kendisine sevgilinin dudağı, yani can çeşmesi gibi olduğunu belirterek ince anlamların akıcı sözlerle oluşturduğu güzelliği göstermek ister:

Nükte-i rengîn ile elfâzuñ ey Bâkî revân

La'l-i dil-berdür meger ser-çeşme-i cânuñ senün (G.268/5)

Bâkî, bir diğer beytinde ise “Ey sevgili, senin dudağın Bâkî gibi bir söz ustasına papağan gibi hoş nükteler öğretti.” demek suretiyle şiirlerindeki nüktelerin oluşmasında nelerin etkili olduğunu açıklar:

Tûtî gibi hoş nükteler öğretti dehânuñ

⁵⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 847; Mine Mengi, 2010a, a.g.e., s. 148.

⁶⁰ Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010b, s. 43, 45.

Bâkî gibi üstâd-ı suhan-pervere cânâ (G.1/7)

D. Şiiri ve şiir yazmayı etkileyen unsurlar

1. Şiir ve sanattan anlayan zevk sahiplerinin desteği

Bâkî, yaptığı poetik değerlendirmelerde şiirini ve şiir yazışını özellikle olumlu yönde etkileyen unsurlara değinmiştir. Bu unsurlardan bir tanesi “himmet-i yârân-ı safâ” diye tanımladığı şiirden ve sanattan anlayan zevk sahibi kişilerin desteğidir. Şair, bu kişilerin himmetlerini yükseklere uçan gazellerinin kolu ve kanadı olarak görür ve gazelleri bu sayede yükseklere kanat çırpmaktadır:

Bâkî n'ola pervâz-ı bülend itse gazelde

Bâl ü per aña himmet-i yârân-ı safâdur (G.105/7)

2. Devlet adamlarının ilgi, ihsan ve desteği

Klasik Türk şiirinin gelişmesinde devlet adamlarının şairlere verdiği destek hiç şüphesiz önemli bir yer tutar. Başta padişahlar olmak üzere, sadrazamlar, seyhülislam, kazaskerler vb. yüksek rütbeli devlet adamları buldukları ortamlarda birçok şairi korumuş ve desteklemiştir.⁶¹ Şairler de yazdıkları manzumelerde devlet adamlarının bu desteklerinin kendileri için ne kadar önemli olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdir. Bâkî, konu ile ilgili yaptığı değerlendirmelerde şiirlerinin seçkin özellik ve güzellikler içermesinde bu hususun önemine sıklıkla vurgu yapar. Örneğin onun, şiir sahasında meşhur şair Selmân-ı Sâvecî derecesine erişmesinde padişahın lütuf ve ihsanı ona yardımcı ve destekçi mesabesinde olmuştur:

Husrevâ Bâkî kuluñ nazm içre Selmân olmaga

Hep senüñ lutfuñ mu'in olmuşdur ihsânuñ zahîr (G.145/5)

Ona göre, akıcı şiirlerinin cana can katan bir vasfa sahip olmasında padişahın, canı besleyen ve ruhu açan methine yer vermenin önemi büyüktür (K.26/29). Bâkî, devrin padişahının desteğini görmeyi o kadar önemser ki yaşadığı dönemde yazdığı şiirler en parlak incilerden daha kıymetli görülse bile devrin padişahından ilgi göremezse bu durum şair için bir hayal kırıklığı vesilesidir, âdeta kıymetli incilerin kıymetsiz görülmesi anlamına gelmektedir:

Sözün lü'lü-yı lâlâdan zamâne tutdı zî-kıymet

Neden şâh-ı cihân bî-kıymet eyler böyle lâlâyı (K.15/9)

3. Sevgili ve onun güzellik unsurları

Klasik şiirin baş kahramanı durumunda olan sevgili ve onun sonu gelmez güzellik unsurları etrafında sayısız imaj ve hayaller, mazmun ve nükteler

⁶¹ Haluk İpekten, a.g.e., s. 11.

oluşturulmuştur. Sevgili ve onun her daim güzel olan unsurları sadece âşık için önem arz etmez, şairin şiirini yazmasında ve şiirini güzelleştirmesinde de önemli bir etkidir. Bâkî, şiirlerindeki güzelliği her fırsatta sevgili ve onun güzellik unsurlarıyla irtibatlandırır. Meselâ güzellerin, onun şiirlerini birer hediye gibi birbirlerine sunmalarının nedeni onda sevgilinin yüzünü vafsetmesidir (G.522/5).

O, bir beytinde “Bâkî, senin ceylan gözlerinin meddahı olduğundan beri Anadolu sahasının şairleri gazelin nasıl bir tür olduğunu senden öğrendi.” diyerek sevgilinin güzelliklerine yer vermek ile güzel şiir yazmak arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

Meddâh olalı çeşm-i gazâlânuña Bâkî

Öğrendi gazel tarzını Rûmun şu‘arâsı (G.508/7)

Şair, yine bu duygu ve düşüncelerle sevgilinin uzun boyunu sürekli methetmesi nedeniyle şiirlerinin yücelik kazandığını söyler:

Hemîşe kâmet-i bâlânı vasf ider Bâkî

Bülend-mertebe olsa ‘aceb mi eş‘ârı (G.497/5)

Papağanı konuşur hâle getiren nasıl ki şeker arzusudur, Bâkî’yi de şiir söyler hâle getiren sevgiliye kavuşma hırsıdır:

Bâkîyi lezzet-i vasluñ tama‘ı söyletdi

Tûtîyi şevk-i şekerdür getüren güftâra (G.426/9)

Bir beytinde “Sevgilinin dudaklarının özellikleriyle benzer bir vasfa sahip olan bu renkli gazeli tatlı sözlü papağana okuyun da biraz eğlenin.” diyen şair, rengin vasıfta gazeller söyleyebilmek ile şiirde sevgilinin güzellik unsurlarına yer vermek arasında doğrudan bir ilişki kurar:

Leb-i şîrîni vafında ‘aceb rengîn gazel düşdi

Okuñ bu şi‘ri tûtî-i şeker-güftâre eglensün (G.353/5)

SONUÇ

Bâkî Divanı’nda yer alan poetik içerikli dizelerden hareketle onun, şiirde aradığı özelliklere, bir başka ifadeyle şiirlerinin özelliklerine dair görüş, düşünce ve değerlendirmelerine eserinde daha çok kasidelerinin fahriye bölümlerinde ve gazellerinin mahlas beyitlerinde, çok az da matla, kıt’a gibi diğer manzumelerinde dağınık bir şekilde yer verdiği anlaşılmaktadır. Bu poetik dizelerde Bâkî, şiirde aradığı özelliklerin neler olduğunu daha çok kendi şiirlerinin özelliklerinden hareketle söylemiştir.

Bâkî, konu ile ilgili tespit ve değerlendirmelerinde “şiir” karşılığında daha çok “şi‘r ve nazm” kelimelerini kullanmakla birlikte “gazel, güftâr, kelâm, söz ve

sühân” kelimelerine de yer verir. Onun şiirde aradığı özelliklere bir bütün olarak bakıldığında bazı özelliklerin şiirin şekil ve muhtevasıyla ilgili; bazılarının ise okuyucu ve çevreyle ilgili olduğu görülmektedir. Bu özelliklerden “âb-dâr, selîs, revân, nâzîk, sûznâk, şîrîn, garrâ, dil-âvîz, rengîn, musanna‘, yeni, tâze, güzel olma; Allah vergisi bir yetenekle, neşe ve eğlence içerikli olarak yazılma” özelliklerini şiirin şekil ve muhtevasıyla; “doğruluğunun herkesçe kabul edilmesi, şöhretinin bütün cihana yayılması, olağanüstü bir etki bırakması, sevgiliye hâli arz etmeye vesile olması, okuyanlarda saygı uyandırması, düşmanları susturması, kıymet bilenlere sunulması” vb. özellikleri ise okuyucu ve çevreyle ilişkilendirmek mümkündür.

Bâkî, poetik dizelerinde şiirleri ile birçok unsur arasında benzetme ilgisi kurmuştur. Bu unsurlardan bazıları şöyledir: “akarsu, zülal, bahr/deryâ; anber; câm/sâgar; cevher, gevher, dürr/lü’lü, zer; hâtem; hi‘at; kılıç/şemşîr; metâ‘, meydân/arsa; meyve; mülk; sevgili; sünbül; şeker...”. Şair, bu benzetmeler aracılığıyla şiirlerinin tatlılık, hoşluk, şirinlik, güzellik, süs ve gösterişlilik, kıymet ve yücelik, özgünlük, güç ve tesir, akıcılık, genişlik ve derinlik, kalıcılık vb. birçok yönüne işaret eder.

Klasik şiirin poetik unsurları arasında yer alan hayal, üslup, mânâ, mazmun, fikir, nükte vb. konular, Bâkî'nin değerlendirme yaptığı konular arasında yer alır. Ona göre şiiri yücelten poetik unsurların başında “üslup” gelir. Renkli üslubu sayesinde devrinde yüksek derecelere eriştiğini belirten Bâkî, şiirde güzel bir üslup ile pırıl pırıl mânâların ve ince hayallerin birlikteliğini önemli görür. O, şiir-düşünce ilişkisini şiirin oluşum evresi ile ilişkilendirir ve şiirin oluşumunda güçlü bir düşünceye sahip olmanın önemine dikkat çeker. Şiirlerini oluşturan lafızları muğlak olarak niteleyen Bâkî'ye göre, bu lafızların taşıdığı mânâ sınırlarını anlayabilmek için dikkatli bir bakış, zengin mânâlar oluşturabilmek için de kuvvetli bir şairlik kabiliyeti gereklidir.

Bâkî'nin, şiir anlayışına dair yapmış olduğu bu poetik tespit ve değerlendirmeler, özelde şairin kendi poetikasının, genelde ise klasik Türk şiirin şiir anlayışının tespitine yönelik çalışmalar için önemli katkılar sunacaktır.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Namık, “Klasik Türk Şiiri Terminolojisi ve Âb-dâr Örneği”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.2, 2000, s.149-160.
- BATİSLAM, Hanife Dilek, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları Hü mâ, Anka ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 7, 2002, s. 185-208.
- BAYRAM, Yavuz, “16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Şiiri Nitelemek Üzere Kullandıkları Sıfatlar”. *Türkbilig Dergisi*, S.8, 2004, s.36-53.
- BAYRAM, Yavuz, “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler”, *Turkish Studies*, Volume: 2/4, Fall: 2007, p. 209-219.
- BERKOL, Ceyhun, *Yazılı Kaynaklarda Yer Almış Osmanlı Kumaşlarının İrdelenmesi*, Sanatta Yeterlilik Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi SBE, 2013.
- CANPOLAT, Mustafa; ÖNLER, Zafer, *İshak Bin Murad, Edviye-i Müfredi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- COŞKUN, Menderes, “Klasik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilgi Dergisi*, S.56, 2011, s. 57-80.
- ÇAPAN, Pervin, *18. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi SBE, 1993.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, “Bâki”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 537-540.
- ÇÖPLÜOĞLU, Fazilet, “17. Yüzyıl Şairi Fevzi'nin Şiirlerinde ‘Mana, İcaz, Belâgat, Mazmun ve Şiir’ Kavramlarının İşlenişi”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S. 28, 2006, s. 41-52.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1995.
- ERDEM, Sagon. “Buhurdan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 384-385.
- ERKAL, Abdulkadir, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Ankara: Birleşik Yayınevi, 2009.
- GENCAN, Tahir Nejat vd., *Yazın Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974.
- GÜR, Nagehan, *Latîfi'nin Eleştirel Perspektifinden Osmanlı Divan Şiirinin Poetikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi SBE, 2009.
- İPEKTEN, Haluk, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- KAHRAMAN, Âlim, “Üslûp” Türk Edebiyatı, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 387-388.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1978.
- KAPLAN, Fahri, “Bâki'nin Bir Gazeline Yansıyan İki Şiir Tarzı: “Hem Zarîfâne Hem Levendâne”, *HİKMET Akademik Edebiyat Dergisi*, S.11, 2019, s.241-254.
- KAPLAN, Hasan, *Bâki'nin Ses Dünyası*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniv. SBE, 2013.

- KARAGÖZLÜ, Volkan, “Söze Vurulan Mühür: Bâkî'nin Hâtem Kasidesinde Anlam Boyutları”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.22, 2019, s.449-488.
- KARAMAN, Gülay, “Şairin Saklı Bahçesinin Şiire Yansımaları: Poetik ve Estetik Açından Klasik Türk Şiirinde Hayal”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 46, 2016, s. 123-133.
- KARATAŞ, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- KARATAŞ, Turan “Poetik Düşünüşün Klasik Şiirde Dile Getirilişi: Bâkî Divanı Örneği”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, Erzurum 2009, s. 449-457.
- KAYA, Bayram Ali, “Necâti Bey'in Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 27, 2012, s.143-218.
- KILIÇ, Mahmut Erol, *Sufi ve Şiir-Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- KIYÇAK, Özgür ve Orhan KAPLAN. (2014). “Divan Şiirinin Leylâ ve Mecnûn'u: Lafız ve Mana”, *International Journal of Language Academy*, S. 2/1, 2014, s. 73-91.
- KONCU, Hanife, “Klâsik Türk Şiirinde Bazı Tedavi Yöntemleri”, *38. Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı (1-6 Eylül 2002)*, C.2, s. 687-698, Ankara: TTK Yayınları, 2005.
- KUT, Günay (1999), “Divan Edebiyatında Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet”, *Osmanlı Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, 1999, s. 617-629.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, *Klâsik Dönem Metinlerinde Değerli Taşlar ve Risâle-i Cevâhir-nâme*, Ankara: Öncü Kitap, 2005.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî ve Divanından Seçmeler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1988.
- MENGİ, Mine, *Divan Şiirinin Arka Bahçesi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010a.
- MENGİ, Mine, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2010b.
- MERMER, Ahmet ve Neslihan KOÇ KESKİN, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- OLGUN, Tahir, *Bâkî'ye Dair*, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938.
- OLGUN, Tahir, *Edebiyat Lüğatı*, K. E. Kürkçüoğlu (hzl.), İstanbul: Enderun Kitabevi, 1973.
- ÖZTOPRAK, Nihat, “Rûhî'nin Şiir Anlayışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 12, 2005, s. 101-136.
- ÖZTÜRK, Furkan, *Bâkî Divanı Sözlüğü*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, 2007.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- PALA, İskender, *Bâkî*, İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.
- SARAÇ, M. A. Yekta, “Klâsik Edebiyat Bilgisine Göre Divan Şiirinde Ahenk Ögeleri”, *İstanbul Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXVII, 2007, s. 105-136.
- SOLMAZ, Süleyman, *16. Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî, Kınalızâde, Âlî, Beyânî) Şairin Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2016.

ŞAHİN, Esmâ, *Bâkî Divanı'na Göre 16. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (1317/1899-1900), İkdâm Matba'ası, Dersaadet.

ŞENSOY, Sedat, "Mana", *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

TOLASA, Harun, "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bil. Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.I, 1982, s.15-46.

TOLASA, Harun, *16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

TOPAK, Zafer, "Seyyid Vehbî'nin Şiir Anlayışı", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2017, s. 200-227.

TOPAK, Zafer, *18. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınevi, 2020.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.

TÜRKYILMAZ, Necla, "Klasik Şiir Üzerine Yapılan Tenkit Terminolojisine Bir Örnek: Rengin", *Turkish Studies*, Volume: 13/28, Fall: 2018, p. 1001-1021.

www.lugatim.com